

CONVORBIRI LITERARE

No. 3.

BUCUREȘTI, MARTIE 1907.

Anul XLI.

AGRICULTURA IN RUSIA ȘI IN ROMÂNIA

După ce Știința s'a războit cu Credința, se pare că, acum, i se caută pricină de un vrăjmaș mult mai puțin isteț, de modesta agricultură.

„Știința agronomică e, pentru un proprietar, calea cea mai scurtă către ruină“.

Iată o părere foarte răspândită la noi. Acum de curând, un distins publicist rus ne-a adus la cunoștință că aceasta e și părerea dominantă în Rusia, țara ce se aseamănă mai mult cu a noastră, din punctul de vedere agricol.

Intru cât e această opinie întemeiată? Aceasta e întrebarea ce-și pune un scriitor deplin stăpân pe știința agricolă, într'o carte apărută zilele acestea și deosebit de interesantă pentru noi: *La Russie agricole devant la crise agraire*. Autorul, d. Alexis Yermoloff, a fost, timp de doispre-zece ani, ministrul agriculturii al Imperiului rus.

Interesul acestui studiu stă, pentru noi, în aceea că d. Yermoloff ne abate spre alte ținuturi al științei agricole decât acelea ale agronomiei occidentale, ale cărei legi prea adesea ne rătăcesc.

Prejudecata că ruina pândeste pe agronomi e întemeiată; zice d. Yermoloff „intru cât se înțelege, prin *agronomie*, poveștile practice ale agriculturii, povește infailibile în alte regiuni, dar neaplicabile aci, în mijlocul unor condițiuni deosebite, cari impun o metodă agricolă specială, potrivită împrejurărilor, solului, climei etc“.

Și aceste împrejurări sunt atât de deosebite, în Rusia ca și la noi, încât unele concluzii ale științei, pe care eram deprinși a privi ca legi imutabile și universale apar, acum, la noi, ca erori primejdioase.

Credeam, până aci, că arăturile mai adânci ținesc a crea un strat mai mare de umezeală. Eroare. Arăturile adânci sunt, la noi, o primejdie în anii secetoși.

Eram convinși că pământul nostru negru (*cernozemul* rusesc) e un pământ mai bogat ca cel din occident. Deșartă iluzie. N'avem un pământ mai bogat, ci numai un pământ mai darnic.

Priveam îngrășămintele ca un progres. Iarăși eroare. Îngrășămintele chimice nu pot da, la noi, rezultatele ce dau aiurea; iar terenurile gunoite sunt mai expuse la primejdia secetelor decât cele negunoite.

Sunt aceste afirmări adevăruri certe or simple paradoxe? Iată cestiunea ce cată a fi deslușită.

Care e caracteristica țării noastre din punctul de vedere agricol? În două cuvinte: avem o țarină bogată și o climă ingrată.

Solul nostru este, să nu zic *bogat* — spre a mă feri de eroarea arătată de d-l Yermoloff — ci foarte *darnic*.

Dar avem o climă nenorocită. Regretatul Lascar Catargi avea obiceiul să zică: „România e o țară bogată... când plouă“.

Să cercetăm aceste două împrejurări: una foarte favorabilă, cealaltă foarte protivnică și să ne dăm seama apoi de urmările ce pot izvorî din împreunarea lor.

Este, în adevăr solul nostru atât de bogat cât merge vorba?

Rezultatele culturii spun: da. Iar constatările analizelor chimice răspund: nu.

Rodirea pământului nostru minunează pe străini. Putem dobândi de pe același pământ, fără nici un îngrășământ, recolte succesive uimitor de îmbelșugate. Asemenea rezultate

nu se pomenesc decât la noi și în regiunea *cernozemului* rusesc.

Totuși analizele chimice ne arată că pământul nostru nu e mult mai bogat ca pământurile fertile din Occident, cari totuși n'au virtuțile pământului nostru!

În această privință, găsim următoarele date în studiul d-lor Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman, intitulat: *Solul arabil al României*.

Din 175 terenuri analizate, nu s'au găsit decât 65 bogate în azot, cu 0,15% până la 0,20%. Toate celelalte sunt inferioare.

Cât pentru procentul de acid fosforic, analizele îl arată și mai inferior, căci din 175 parcele analizate, numai 20 apar bogate cu un procent de 0,20%.

Mai vedem că 68% din terenurile analizate sunt bogate în potasă.

E drept că varul se află, în genere, în cantități suficiente.

Concluzia d-lor Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman este: „După normele în genere admise ar trebui să se claseze majoritatea pământurilor noastre printre cele ce au nevoie de îngrășăminte azotate, fosfatate și potasice, spre a spori fertilitatea lor“.

Totuși practica de până azi, dovedește că, în genere, îngrășămintele nu dau, la noi, rezultate mulțumitoare.

Însuși studiile Stațiunii noastre agronomice îngăduie o atare concluziune.

Pământurile renumite din Botoșani și Dorohoi cari, la analiză, dezvelesc un procent de acid fosforic și de potasă foarte mic „sunt capabile de mari producțiuni, fără îngrășăminte“.

Pe de altă parte, culturile experimentale făcute la școala dela Herăstrău, pe un pământ sărac în acid fosforic, azot și potasă, au dovedit că îngrășămintele chimice nu au o influență simțitoare asupra recoltelor.

D-nii Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman ajung astfel la această încheere: „În ceea ce privește acidul fosforic și po-

tasa, este neindoiios pentru noi, că procentul de aceste substanțe necesare solului nostru spre a fi trecute printre terenurile fertile, *trebuie să fie inferior celui în genre admis*".

Ciudat lucru: analiza dezvelește lipsa unor principii minerale. Știința arată că împlinirea acestei lipse prin îngrășăminte trebuie să dea un spor de producțiune. Iar practica dezmente aceste arătări ale științei.

Care e cheia misterului?

Iată ce caută să lămurească d-l Yermoloff.

În mai multe capitole, el explică „*prodigalitatea*“ *chernozemului* (adică a pământului negru din Rusia centrală) care nu e mai bogat, din punctul de vedere al compoziției himice, decât terenurile mult mai puțin productive din alte țări.

D-l Yermoloff explică această ciudățenie a pământurilor noastre negre prin particularitatea lor de a conține o deosebit de mare cantitate de *humus*.

E știut că *huma* e unul din elementele constitutive ale solului. Printre elementele fundamentale ale pământului, prenumărăm *nisipurile*, provenite din desagregarea mecanică a rocilor calcaroase și quartzoase; *argila*, datorită descompunerii rocilor feldspatice; *humusul*, care e produsul rămășițelor vegetale.

Huma nu e absorbită de plante. Ea transformă numai elementele minerale ale solului din care se hrănește planta, făcându-le asimilabile. Huma e dar un intermediar între plantă și elementele minerale din cari ea se hrănește.

Huma e, oare-cum, bucătarul care gătește, după gustul plantelor, elementele minerale din cari vegetalele își sorb hrana. În pământurile negre, elementele minerale nu sunt în așa proporție încât aceste terenuri să fie privite ca deosebit de bogate. Dar gradul în care acele elemente devin asimilabile, prin prezența unei mari cantități de humă, sunt cauza că terenurile negre, dacă n'au o mare *bogăție*, au o mare *prodigalitate*.

Huma joacă, la noi, rolul băligarului care, în pământurile din Occident, solubilizează îngrășămintele himice. Acolo,

aceste îngrășăminte n'ar produce efect fără băligar. Din potrivă, în terenurile humoase, băligarul e de prisos.

Presupunând că pământul negru nu e mai bogat în elemente minerale, el totuși oferă plantelor o masă mai abundent servită și o hrană mai digestibilă.

Dar, ori-cum, vine o vreme când această putere de producțiune a *cernozemului* slăbește. După recolte, an de an repetate, plantele sleiesc provizia asimilabilă de materii hrănitoare.

Rușii obișnuiesc, atunci, să refacă... o virginitate pământului prin o abținere prelungită, recomandând o odihnă de câțiva ani a pământului.

În agricultură, cel puțin, eram deprinși a nu prea ne încrede în succesele acestui fel de meremetiseală.

În adevăr, numai ignoranții își mai închipuie că pământul se îmbogățește odihnindu-se. Știm că o recoltă răpește anume cantități precise de azot or de acid fosforic. Prin necultură, agricultorul se mărginește a nu mai răpi solului acele elemente fertilizante, fără însă a-i da nimic în loc. Nu se reconstitue bogăția pământului decât reconstituindu-i într'un fel oarecare substanțele fertilității sale.

Prin odihnă, nu se restituie nimic pământului.

Da, dar aceasta e adevărat pentru pământul arabil în general, nu însă pentru *cernozem* și pentru pământul negru dela noi.

Demonstrația aceasta s'a făcut de o seamă de distinși agronomi ruși și d-l Yermoloff o rezumă în lucrarea sa.

Scoarța vegetală a pământurilor noastre, susține acea școală, are unele însușiri ce-i sunt proprii și cari explică influența deosebită ce are asupra solului odihna prelungită.

Mai întâi, ea e adâncă, atingând adesea profunzimea de un metru.

De aci o primă consecință.

E știut că elementele utile, solubile în apă, cari circulă

în pământ, se urcă din profunzimi la suprafață prin canalele capilare ale solului. Arătura nimicește aceste canale, pe vreme ce în pământul nearat capilaritatea funcționează mai bine și migrațiunea de jos în sus a alimentelor nutritive să face mai cu înlesnire.

Acest fenomen de capilaritate nu e, de sigur, propriu numai pământului negru. Dar, aci, el îmbogățește pământul din cauza compoziției aproape uniforme a *cernozemului* la o mare profunzime, în cât ascensiunea umezei prin capilaritate pornește dintr'un sub-sol foarte bogat.

Prin urmare, sub-solul alcătuește aci un fel de fond de rezervă pentru fertilitatea pământului.

Dar pe lângă că *cernozemul* are o pătură vegetală deosebit de adâncă, el mai înfățișează și o structură fizică specială.

Pământul negru când e virgin sau când s'a odihnit timp de mai mulți ani, are o structură specială oarecum granulooasă. Țăranii noștri spun: „pământul măzărat“. Și când scot cu plugul pământ nou, ei zic în glumă că „scot icre negre“. Prin acțiunea plugului pământul își schimbă natura pulverizându-se și atunci se preface în bulgări, de e umezeală, și prinde o coajă compactă dacă ploile dăinuesc mai multă vreme.

Cernozemul nou sau odihnit ale cărui grăunte bobonate nu sunt încă desagregate, rabdă mai mult timp fără a prinde scoarță; apa ploilor îl răzbește mai adânc; pământul se folosește mai bine de ploi și păstrează mai mult timp umezeala. Pe timp de secetă, scoarța e ferită de crăpături cari zoresc evaporăția.

Rușii pun așa preț pe constituția aceasta a pământului nou, pe care noi nici nu o luăm în seamă, în cât dacă desțelenesc o pârloagă, ei fac arături cât mai puține și tot în aceeași direcțiune (ferindu-se d'a ara d'a curmezișul) și seamănă chiar peste fâșiile de pământ încă acoperite cu iarbă.

Totul e să nu se schimbe țesătura fizică a pământului care, în primii ani după defrișare, dă, în asemenea condițiuni, niște recolte uimitoare.

Cercetând condițiunile speciale, pe cari natura deosebită a pământului negru le impune agriculturii, am văzut în treacăt, cum împrejurările climaterice au o înrăurire nesă-muit mai mare asupra pământului negru de cât asupra celor-lalte terenuri.

Printre condițiunile climaterice, umezeala joacă, când e vorba de pământurile negre, rolul de căpetenie.

Recoltele noastre fiind primejduite mai ales de secetă și pământurile noastre negre și clisoase folosindu-se mai puțin de umezeală decât pământurile nisipoase, ni se impun proceduri de cultură deosebite cu ținta specială de a lupta în contra urmărilor vătămătoare ale secetii, care e flagelul cel mai de temut în părțile noastre.

Toate silințele agriculturului trebuiesc îndreptate spre pă-strarea apei produse de ploile de toamnă, de zăpezile iernii și de dezghețurile primăverii.

Spre acest sfârșit, arăturile joacă un rol de căpetenie.

Chestiunea desfunderilor adânci stârnește în Rușia mari controverse.

În contra părerii că arăturile adânci grămădesc un strat mai mare de umezeală, s'a ridicat o întreagă școală de a-gronomi. Aceștia susțin că tropicalele călduri ale verii și vânturile toride pătrund la o mai mare adâncime în straturile de pământ mobilizat de cât în pământul bătătorit și o usucă mai desăvârșit. Astfel arăturile adânci sunt cu atât mai primejdioase cu cât pământul e mai afânat și cu cât aerul îl poate răzbi mai cu înlesnire.

Nimeni, în Rusia, nu tăgăduște aceasta. În anii de se-cetă, arăturile superficiale dau recoltele cele mai îmbelșugate.

Dar aceasta e adevărat numai în anii excepționale de secetoși.

În vremuri normale, arătura adâncă constituie la noi, ca și în Occident, un rezervoriu neprețuit de umezeală.

Dar în afară de arături, mai sunt o sumă de proceduri de cultură, cari trebuiesc luate în seamă.

Acî d. Yermoloff dă mai multe povețe practice, pe cari

în zadar le-am căutat în literatura agricolă din Occident și cari tocmai d'aceia prezintă, pentru noi, cel mai viu interes.

Foarte instructive sunt pentru noi observațiunile privitoare la pregătirea pământului pentru semănăturile de primăvară și de toamnă.

Pentru culturile de toamnă să recomandă a se face prima arătură cât de timpuriu și pe un timp nu prea călduros, spre a scăpa de uscarea stratului superficial prin păcelele verii. După prima arătură trebuie să se împiedece cu orice preț îmbrăcarea ogorului cu iarbă, căci știm, după experiențele lui Deherain, că vegetațiunea produce evaporarea. Trebuie cu orice chip să se păstreze toată umezeala în pământ. De aceea ogorul nu poate fi folosit ca în Occident, cu vre-o cultură furageră, ca de pildă de borceag, servind de precedent al grâului. Pentru acelaș cuvânt se condamnă, în Rusia, îngrășămintele verzi, cari dacă îmbogățesc pământul, în schimb îi răpesc umezeala pe câtă vreme plantele sunt încă prinse de rădăcini.

Pentru aceleași cuvinte se introduce de preferință, în asolament, prășitoarele înainte grâului. Tulpinele prășitoarelor fiind mai rare, evaporarea se face pe o scară mai mică. Se recomandă cu dinadinsul prașile și rărișături cât mai dese, nu numai în folosul plantei cultivate, dar și a culturii următoare care beneficiază de un teren mult mai puțin secăt prin evaporare. S'a constatat în Rusia că o cultură de porumb sau de floarea soarelui lasă de pe urma ei pământul mult mai umed decât o cultură de plante des semădate.

De aceea s'a căutat a se întinde și la graminee metodele de cultură ale prășitoarelor. Sistemul prășitului mecanic al grâului cu instrumente speciale (numite pe franțuzește *houe* or *binette*) sistem introdus și în cele două ferme-model dela noi, a dat în Rusia rezultate excelente.

Precum se vede, povețele d-lui Yermoloff izvoresc toate din condițiuni speciale ale solului și ale climei din Rusia condițiuni foarte apropiate de cele dela noi.

De aci, datoria pentru noi d'a urmări progresele agri-

ZILE RELE

Crăsmă bună, crăsmă veche, lângă crucea dela moară
Înzadar îți caut rostul zilelor de-odinioară...

Te-a schimbat porunca vremii, — ca o prevestire-a morții
Îți mai spânzură clondirul atârnat de stâlpul porții...

În ogradă unde hora își săltă năvalnic chiul,
Brotăcei cu gușa verde îți orăcăie pustiul.

A crescut cucuta deasă, 'naltă până'n brâu de mare
Peste vatra unde-odată frigeau mieii în frigare...

La fântâna cu găleată roibii, câți își adăpară,
Câți voinici fără de teamă, câți boieri fără de țară!

Toți s'au dus, — Azi fierb în suflet mute semnele durerii,
Dorm sub glie azi voinicii ș'au ajuns în sfat boierii.

Nu's haiduci acum, nici codru, nu-i nici măciniș la moară,
Nici pe lavița ta veche nu-i azi cântec de vioară...

Pentru tine nu mai are zile bune calendarul,
Ți s'au răzlejit olacii, ți s'a prăpădit crâșmarul...

Ca un moș slăbit de vreme anii tăi tu poți să-i numeri
Prea te-ai gârbovit din spete, prea te-ai subțiat din umeri

Domnii ți-au golit golit celarul, ți-au rupt gardurile câinii
Și 'ntr'o noapte-un vifor mașter ți-a smuls cumpăna fântânii

Ți rămas așa orfană despoiată și nătângă :
Sufletul să te jelească, glasul strunii să te piângă ...

Sub fereașta ta un jidov numără viclean din gură,
Tremurând de-o sete neagră urâcioasa barbă sură ...

Într'un chip uitat sub grindă șede-un biet sfânt Niculae
C'un obraz brăzdat de drumul picăturilor de ploaie.

Mustrător ridic'un deget, parc'ar vrea să zică sfântul :
— Doamne, câte lifte rabdă pe spinarea lui pământull ...

OCTAVIAN GOGA.

SCRISOAREA PRINȚULUI GRIGORE GHICA
CATRA FIUL SAU (1)

Le Mée. 5 juillet 1857.

Mon cher fils!

Les nouvelles que contient votre lettre du 7 juin ne sont pas du tout rassurantes. Toutefois je ne désespère pas du triomphe de la bonne cause.

Le parti national devrait cependant s'aboucher avec les séparatistes les moins pervers, pour leur faire comprendre qu'en repoussant l'Union, ils ne font que compromettre de toutes les façons l'avenir de leur pays, parce que tout en étant opposés à la réunion, ils désirent néanmoins récupérer leurs droits ab antiquo, aussi bien que le parti national. Ainsi donc, qu'ils se persuadent qu'ils sont dans l'erreur la plus complète, s'ils croient obtenir, sans la réunion, nos anciens droits. Jamais l'Europe n'y consentirait, jamais aussi les Cabinets qui nous favorisent aujourd'hui ne se prêteront à cette combinaison. De pareilles concessions ne sauraient se faire qu'en faveur d'un pays de 4 à 5 millions d'habitants qui aurait pour soi l'élément national et mériterait par conséquent qu'il jouisse du droit public; mais rien n'obligerait ces Puissances d'en faire autant, pour les deux Principautés, dans les conditions où elles se trouvent, *étant séparées*, car elles pourront se dire avec raison que les libertés dont elles jouissent en vertu du Règlement

(1) Vezi și corespondența cu Napoleon III în numărul precedent al revistei.

leur sont bien suffisantes pour qu'elles puissent végéter séparément.

Telles sont les réflexions qu'on pourrait faire aux séparatistes les moins passionnés. En leur tenant un pareil langage on pourrait ramener à résipissance ceux qui sont égarés, et les moins endurcis. Combien je regrette de ne pas être parmi vous, au moment de cette crise politique, pour admonester ces mauvais patriotes, qui font la honte de la Nation Moldave! Les circonstances sont malheureusement telles, que je ne dois pas même *songer* à un retour dans mon pays, avant que tout n'y soit terminé. J'ai trop heurté les intérêts d'une grande-puissance, trop froissé son amour-propre en résistant à sa pression et en mettant à nu ses projets d'envahissements, pour qu'il me soit permis d'espérer que ma présence serait tolérée en Moldavie dans les circonstances actuelles.

Adieu, portez-vous bien mon cher fils et tenez moi au courant de ce qui se passe dans le pays.

Votre affectionné père,

Gr. Ghica.

NOI ȘI VECHI

— SCHIȚA —

Casa de bani „Wertheim“ a prins toată îngustimea locului până la soba din colț. Au legat amândouă tovarășie pe veci în partea aceea, unde sunt singure stăpâne-trufașe. Soba s'a îmbrăcat în vișiniu, cu chenare albe, și a priimit în brațe o catedrală de cretă, cu uși de poleială roșie ca focul, cu geamuri de hârtie de țigară, multe, ascuțite și dese.

Covor verzui, *secession*, gros și scump. Pe el, la mijloc, sub lampa din tavan, un biou mare de nuc săpat adânc; abia răsuflă de înflorituri și de cutii. Pielea măslinie, care-l îmbracă, e nouă și pătată numai în două locuri: la stânga, o adunare de cazul al doilea sgârâită cu nădejde de un creion prea nemilos; mai la dreapta, o Italie (greșit dusa) de drojdia unei cafele vărsate de curând: semn de câștig. De altfel, locul acela, se vede bine — după un rotogol sdravăn — că e închiriat pe vecie ceștei cu...tabiet. Calimara de bronz lucește la mijloc, curată, neatinsă, ca o zestre. Lângă ea, o sticlă de *odicolon* plină cu cerneală, ține 'n vârful gâtului un toc de trestie speriat: un cutremur cât de mic ar putea să-l prăbușească la fund. Încolo, pe tot pustiul mesei, nimic. Doar la o margine, pe o grămadă înaltă de probe de piei, s'a suit țipând papagalul, a întors capul, și-a țintit un ochiu scormonitor în jos, spre un registru deschis: ar vrea să citească lite-

rele lungi și desbinate, chinuite acolo cu cerneală violetă: „Contulu șevrourilor lu Șfarțu“.

Mai sveltă pare măsuța de sîdef cu picioare aurite ce se'nomolesc adânc în verdele covorului. Îi dă viață muzica: un „ariston“ cu cartonul lui ciuruit, prins în clește, stă gata s'o porneasca: „Deșteaptă-te, române!“....

Prin geam, printre garoafe, prin rețeaua subțire a perdelelor, din lumina vie a curței bătute de soare, dau năvală spre ochi sclipiri nesigure; cu încetul se deslușesc butoaele pline cu argăseală, care au năpădit ograda ca o armată. În fund, sub șopron, lucește — ca o ghetă nouă de lac — cupeul; alături, o cabrioleta gălbue, cu două roate, făcute pe sbor. Printre spițe, pe o tablă cojită, rezemată de peretele mohorât al șopronului, se poate citi de departe scrisul vechiu și mare al firmei:

LA FIMISTUL

Magazin de pielărie

Toată puterea luminei din curte se rasfrînge înăuntru, tocmai la spatele biuroului, pe geamurile unui bufet cu două rafturi: în cel de sus, pahare de vișinata, cești de cafea în forma lalelelor, o lamăe, un borcan cu muștar, o lumânare dela Paște; în rîndul de jos, cărți: volume negre, legate ieftin cu hîrtie ca pânza. Titlurile sunt scrise de mîna pe foițe dreptunghiulare, albe, lipite la încheetura: „Alexandru Machedon, Calendarul pe o sută de ani, Vrajitoarea, Sugătorii de sânge, Poezii de Rădulescu-Bolgrad, Rămurele de Vidrion și Micșunele de Pox“.

În dreptul ferestrei dela stradă, de jos, de unde cad ciucurii perdelelor și se'nbină cu covorul, un cearșaf nou se sue'ncet pe tabla lustruită a unei mașini de cusut „Singer & Neidlinger“ și astupă o parte din castaniul lemnului și negrul fierului; apoi incremenește — ca

sub jug — în oțelul acului înfipt la un colț cu dușmănie. Câteva urme de pete galbui, pierdute pe tivitura, arată pe unde s'au proptit degetele. Dedesupt, pe gratarul de jos al mașinei, ascuns de cortina cearșafului, un pantof turcesc, țesut în fir, roș ici și colo. Fratele geamăn l'așteaptă cu botul ținut, la trei pași, în prag, lângă o floare de salcâm veștejită.

Divanul portocaliu de lână crețată, plin de suluri îmbracate la fel, abia mai are loc în odaie. Soldat bătrân de ani uitați se'ncredințează la cele două scaune de *fantazie* ce-i răd copilărește în față, de sub atlasul lor gingaș, neted și întins. Doi prieteni credincioși îi țin partea: covorașul din perete și pernița... covoraș național cu păunul lui necăjit și orb, țesut în romburi împetrițate; pernița durdulie de catifea, purtând cu blăndețe, în cinci locuri, cinci gramajui de câte cinci gogoși întregi de mătase.

Nu departe, mai spre mijlocul divanului, stăpânește locul o cutie de bonboane, plină cu cioburi mici de sticlă și cu pietricele gogonețe. Lângă ea, unptic de carton vânăt — pe care a'ncremenit — dus cu cretă, în linii subțiri ca firele de păianjen — bucuria casei: țintarul.

Alături, pe brațul rotund și odihnitor al divanului, a'nviorat locul o palărie de cucoană. Un iepure de casă — cocoloș de puf cu ochi ca de păstrav — se uita cu jind de jos la verzișoarele mărunte și dese ale palăriei. Ar sări la ea, dar... tremura ca'n toiul iernii; blana lui moale pierde ca umbra sub divan, se tavălește în praful și păienjeniișul de acolo; se oprește tocmai în fund, la întuneric, lângă perete, își ridică urechile și le țințește ca pe două arătătoare, — îngrijat — spre ușa salonului, unde a auzit vorba.

I. A. BASSARABESCU.

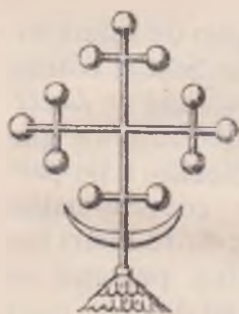

Fig. 1.

SEM NUL
CRUCEI

I

Fig. 2.

Să fie oare întemeiată părerea, că în vârful turelor bisericelor românești se află semnul crucei alături de al semilunii musulmane? Căci astfel e interpretat ornamentul ce, în multe cazuri încă, însoțește crucile de pe bisericile noastre. Crucea cu semiluna ca bază ar simboliza învingerea creștinătății împotriva păgânismului. Explicarea e prea măgulitoare pentru a nu fi fost admisă, fără control și fără rezervă. Din gura poporului a trecut și la cărturari. O găsim chiar în lucrarea preotului bucovinean D. Dan, publicată de Academia română⁽¹⁾. Vorbind de una din crucile dela mănăstirea Putna, Sf. Sa confirmă că „este provăzută cu o semilună cu coarnele ridicate în sus”. Figura 1 redă copia acelei cruci, după publicația menționată, iar în Fig. 2 este reprodușă crucea mănăstirii Mihaiu-Vodă din București. La amândouă se vede într'adevăr ca bază un ornament, ce poate fi luat drept semilună.

(¹) Mănăstirea și comuna Putna de D. Dan, membru corespondent al Academiei române. I vol. 8°, 261 p. București, 1905. Vezi pag. 6.

Acelaş semn se regăseşte la foarte multe biserici din capitală, precum şi în ţara întreagă. El merită deci o cercetare mai de aproape. Căci, dacă se dovedeşte că este semiluna turcească, ea trebuie să aibă şi o explicaie oarecare. Dacă din contră, interpretarea e greşită, se impune definitivă ei înlăturare.

Din punct de vedere istoric, prezenţa semilunei nu pare întemeiată. E bine stabilit din contră, că Turcii nu au avut nici odată şi nici într'un fel amestec în cultul şi credinţa noastră. S'au obligat chiar să nu ridice giamii pe pământul românesc. În pornirile războinice şi cuceririle lor n'au fost de loc preocupaţi de ideia propagandei religioase. Toleranţi din fire pentru orice altă credinţă, ei nu ne-au impus umilire pe această temă. În ţara lor au transformat potrivit trebuinţelor cultului lor templele creştine în giamii, dar în felul nostru de a clădi sau de a orna bisericile nu s'au amestecat.

De aceeaşi libertate a cultului s'au bucurat toate popoarele tributare lor. Un singur caz imi este cunoscut în care Turcii au impus semiluna unui templu creştin, fără ca acesta să fi schimbat destinaţia lui. În vârful turnului catedralei sfântului Ştefan din Viena a strălucit într'adevăr cândva semiluna turcească. În condiţiuni însă cu totul excepţionale. Viena era impresurată de armatele turceşti şi ale aliaţilor. Sultanul Soleiman plănuse bombardarea catedralei. Sfetnicii însă îi arătară avantajul de a păstră o asemenea „nobilă piramidă” în cetatea în care se pregătea să intre ca cuceritor. Sultanul consimţi să cruţe turnul; cu condiţie însă ca în vârf să se pue insignele turceşti, adică semiluna cu stea. Vienezii primiră această umilire trecătoare, mulţumită căreia se salvă turnul.

Relatarea faptului precum şi reproducerea catedralei sf. Ştefan, cu semiluna în vârful turnului, se găseşte în relaţia călătorului Edward Brown (1), publicată doi ani numai în

(1) A brief account of some travels in divers parts of Europe, by Edward Brown; 1 vol. 4°, 222 pp. London, 1685. Vezi p. 136 şi următoarele.

urma impresurării Vienei. Desenul detaliat al crucei cu semilună și stea, ce găsim la pagina 54 a cărții, clarifică deosebirea ce există între crucile dela bisericile noastre cu ornamentarea lor particulară și combinația intenționată a simbolului creștin cu insignele musulmane. Pe când la noi ornamentul, în formă de semicerc deschis, este la baza crucei; semiluna, în desenul menționat, e prinsă de o stea în vârful crucei. Semiluna are în totdeauna de altfel colțurile îndreptate spre stânga, pe când ornamentul nostru e cu colțurile semicercului în sus.

Aceste deosebiri fundamentale în reprezentarea și așezarea insinelor precum și argumentele istorice indicate, îndreptătesc, cred. înlăturarea interpretării greșite asupra crucilor noastre. Ar fi fost prea de tot straniu ca numai prin această particularitate a bisericilor să se fi perpetuat înfrângerea semilunei, când tocmai din punct de vedere religios ea ne a apăsât mai puțin.

Cum se explică atunci acel semn particular ?

Origina lui e în tot cazul mult mai veche decât contactul nostru cu Turcii. Il regăsim din primii secolii ai creștinătății și sub o formă bine definită care nu permite controverse.

Crucea apare în cele mai vechi monumente având la bază un ornament, în formă de vreji sau frunze cu vârfurile aduse în sus.

Un foarte prețios document datând din primele timpuri ale creștinismului, este capitelul descoperit la Adamklissi și pe care-l redă aci fig. 3 după o fotografie a mea făcută pe când sculptura eră părăsită pe câmp, în afară chiar de raza săpăturilor cetăței. Aci se vede clar cum

Fig. 3.

baza crucei se prelungeste în voluta acantului ornamental. Sub această formă regăsim crucea nu numai la capitelurile coloanelor, în legătură

cu floarea de acant, ci în toate monumentele bizantine.

Fig. 4.

Figura 4, reproducerea sigiliului Mitropolitului Ilie al Laodiceei, din secolul al X-lea, ne dă tipul unei „croix recroisetee au pied orne de deux rameaux de feuillage elevés sur degrés”.⁽¹⁾ Și mai clar se văd ramurile în ornamentele manuscriselor bizantine; după cum arată fig. No. 5 a unui ms. din sec. X-lea. Foarte numeroase asemenea cruci se întâlnesc și în sculpturile dela Sfântul Munte; ca tip poate servi crucea de pe fântâna de marmură a lavrei sf. Atanasie, datând de pe la sfârșitul secolului al X-lea.

Și occidentul mai puțin important ca înrudire în această chestiune specială — oferă foarte numeroase exemple de cruci cu asemenea ornamente florale la bază, ajunse la o mare dezvoltare mai ales în arta gotică. În arta bizantină în special însă ornamentul capătă cu timpul formele cele mai variate. Ramurile primitive se desvâluie în mănuchi de flori sau se stilizează, se reduc uneori până a pierde chiar le-

Fig. 5.

(¹) G. Schlumberger, *Melanges d'archéologie byzantine*. I-re serie 1 vol. 8°. Paris, 1895. Vezi pag. 257.

gătura vădită cu originalul. Un frumos exemplu—deși mai îndepărtat de noi—al dependenței strânse ce se stabilește între ornamentația generală a crucei și frunzele dela bază ne oferă sculpturile din S. Maria degli Angeli din Roma (fig. 6), anterioare secolului al X-lea.

Crucile cu această ornamentație nu se găsesc însă numai pe monede, manuscrise, picturi sau sculpturi. Ele s'au așezat în toate timpurile și în vârful clopotnițelor, în tocmai ca și la noi, azi. O dovadă, între multe altele, ne oferă fig. 7 reprezentând turla bisericii Sfinților Apostoli din Salonic, datând din sec. XII-lea. Asemănarea între această cruce și cele din țară e izbitoare. Cât de mult însă poate să varieze ornamentul inițial, diferențindu-se într'atât încât să se confunde cu semiluna, vedem la crucile bisericelor din împrejurimea Moscovei, dintre cari fig. 8

Fig. 6.

Fig. 7.

oferă un exemplu din sec. XVII-lea. Desigur că această semilună nu poate fi atribuită influenței sau supremației turcești, care niciodată nu s'a întins până în inima imperiului rusesc.

Să nu ne surprindă dar neasemănarea crucilor clopotnițelor noastre, bogate în forme, prea încărcate uneori, adesea însă frumoase. Ele sunt strâns legate de tradiția bizantină; iar formele ciudate de azi sunt opera nesocotirii meșterilor noștri. Căci o formă proprie țării și bisericii române în special nu există.

Foarte răspândită este, de pildă, și varianta crucei cu mai multe brațe și susținută de lanțuri, împrumutată dela Slavi.

Cu totul neintemeiată este dar pretențiunea de a ni se făuri un tip care „să se generalizeze mai mult și să devie *crucea națională românească*“ (1). Cu atât mai mult cu cât

(1) Dr. Elie Miron Christea, ieromonah: *Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene*; 1 vol. 8°. 297 pp., Sibiu, 1905. Vezi pag. 229 și următoarele Capitolul: *Crucea Românească*.

chiar elementele din care vrea să o compue Părintele Christea nu au un caracter specific. Deosebirea făcută de Sf. Sa între „crucea latină“ cu brațul de jos mai lung și *crucea grecească* cu brațe egale“, este o legendă, de care azi nu

Fig. 8.

se mai ține seamă în lumea științifică. Ilustrațiile de sub No. 4—8, ne dovedesc, între altele, că din timpii cei mai vechi era curentă în biserica grecească așa zisă crucea latină. Părintele Christea așează crucea latină „indicând originea noastră romană“ peste cea grecească, „precum grecească—orientală este și religiunea și ritul neamului român“, pentru ca să obție crucea românească. Brațele acesteia se termină în trilobi; căci adaogă Sf. Sa „figurile de trifoi sunt de asemeni foarte potrivite în ea, ca simbol al

câmpurilor, agriculturii, ocupațiunea de căpetenie și predilectă a Românului“ (!)

Față de marea varietate a crucilor noastre, nu pot fi de părerea Sf. Sale că aceasta este „cea mai iubită formă de cruce la Români“. În tot cazul îi lipsește atât avantajul unei tradiții vechi și neîntrerupte, cât și meritul originalității: aceeași formă o întâlnim și la Greci și la Ruși, din vremurile cele mai vechi și până azi. E regretabil de sigur ca Păr. Christea să fi „călătorit prin toate ținuturile locuite de Români“ fără să fi observat alte forme mai vechi și mai frumoase.

Să ne bucurăm dar de marea bogăție a formelor ce posedăm și să nu căutăm să turnăm toate crucile într'acelaș calapod național, fie el ori cât de savant combinat. Variatio delectat...

Mai cu seamă că nu e simbol creștin care să se fi prezentat sub înfățișări mai deosebite ca crucea. Unealtă de tor-

tură pe care a fost răstignit Mântuitorul, rămâne pentru toți creștinii simbol al Dumnezeirii; semnul simbolului însă variază. Căci nu de creștini a fost născocite forma crucei sau instrumentul de tortură. Chiar și legenda de aur ne spune că din natură a fost împrumutat semnul crucei; îl găsim în punctele cardinale, în păsările sburând cu aripele întinse, omul înotând, etc. Iar crucea Mântuitorului, după aceeași legendă a fost făcută din pomul sădit pe mormântul lui Adam, din aceeași tulpină din care și-a croit și Moise toiagul său. Din „lemnul sfânt“ al crucei Mântuitorului se mai găsesc și azi, pare-se, mici bucățele pentru credincioșii prea creduli.

Eșind din domeniul legendelor, e dovedit că semnul crucei se găsește din primele timpuri ale creștinismului, la început însă mai cu seamă sub forma monogramatică. Intrebuințarea ei devine liberă și se generalizează în epoca Impăratului Constantin. Soția sa, Elena, aduce cu mare pompă dela Ierusalim, în 326, jumătate din crucea pe care fusese restignit Mântuitorul. Evenimentul e sărbătorit încă și azi în ziua crucei (14 Sept., iar la catolici 3 Maiu).

Una din formele cele mai vechi ale crucei creștine, *crux gammata*, (în capul coloanei alăturate) se găsește și pe monumente păgâne din Asia și Europa, cu mult anterioare creștinismului. O vedem pe teracote din epoca myceniană, iar cele două variante următoare pe vase grecești din Thera și pe o fibulă de bronz din Beoția. La Budiști e cunoscută sub numele de *svastika*, iar la Anglosaxoni *fylfot* sau filot, va să zică cu mai multe picioare (viele Füße). De aci și părerea că acest semn n'ar fi decât schematisarea sau traducerea geometrică a caracatiței, ce într'adevăr

se întâlnește foarte des în arta primitivă, și mai ales la Mycene. Svastika ar fi simbolizat ideea fecundității, a prosperității în lumea antică. Pe monumentele creștine sub acelaș semn păgân se ascundeă simbolul dumnezeirii celei noi.

O altă formă anterioară erei noastre e crucea cu belciug, cheia Nilului sau simbolul vieții viitoare la Egipteni.

Cruce capitata sau immissa (a cincea din coloaă) și următoarea *cruce comissa* sau a lui Antoniu se întrebuiă de Romani pentru răstigniri. Variante ale acestora sunt crucea în formă de X a *Sfântului Andrei* și cea în formă de Y a *Sfântului Petru*, care pare că a fost răstignit cu capul în jos. Urmează *cruce bipartita* a cardinalilor, și cea *papală* cu trei traverse. *Crucea rusească* păstrează o mică traversă jos, care ar reprezintă scândura pe care s'ar fi sprijinit picioarele Mântuitorului. Crucea în *formă de ancoră* și cele combinate cu *monograma lui Hristos* se întâlnesc mai ales în catacombe și sunt cunoscute sub denumirea de *cruce dissimulate*. Incheiu această prescurtată enumerare prin forma nouă și elegantă în proporțiuni născută pe pământ românesc: e *crucea Domniței Maria*. Această prea frumoasă cruce este într'alte și simbolul „Tinerimii artistice“; ea a îmbogățit cu multe motive noi arta decorativă românească.

La seria de tipuri clasice Românul mai adaugă o nesfârșită varietate de forme noi, unele cu totul originale și frumoase. Poporul nostru, credincios și superstițios totdeodată, atribuie crucei o însemnătate deosebită, dându-i o întrebuițare foarte largă. Dovadă accepțiunile numeroase și variate ce are cuvântul în vorbirea proprie și mai cu seamă în cea figurată (1). Aceste din urmă sunt fără corespondente în alte limbi. Tot atât de numeroase sunt și întrebuițările semnului

(1) Cruce = viață, suflet, în poezia populară; ț ajutor, ț de aur în casă; Ucigă-l ț; frate de ț; surori de cruce; soarele-n cruci; cu ț în sân; ț de voinic; a pune ț cuiva sau la ceva; a se pune ț. Vezi Dame: Dict. roumain-français.

simbolului creștin. La tot pasul și în orice împrejurare românul face semnul crucii.

Reprezentările plastice se întâlnesc de asemenea foarte des. Față de numărul lor prea mare se pot împărți, fie după materialul în care sunt executate (lemn, piatră, fier sau metale prețioase), fie după locul ce ocupă: cruci de biserică, de drum, de morminte, de fântâni sau de purtat. Și din categoria celor de lemn voi da deocamdată câteva probe numai din crucile așezate la răspântii sau la drum, așa zisele *troițe*. Li s'a dat această numire de origine slavonească sau pentru că pe unele din ele e pictată Sf. Treime, sau, ceea ce e mai probabil, pentru că mai toate au trei brațe cel puțin.

Troițele, prin varietatea formelor lor ingenioase cât și prin marelor număr, constituie una din manifestările cele mai interesante ale artei populare din țară. De aceea am căutat să le dau atențiunea cuvenită în Muzeul de artă națională și etnografie, ce se va deschide acum.

Procurarea troițelor nu e însă totdeauna ușoară. Căci sunt puse în amintirea unei persoane, a unui eveniment și cu greu consimt proprietarii să le înstrăineze. Mai ales că de cele mai multe ori se leagă și o superstiție de aceste cruci. Ele se pun acolo unde s'a făcut o arătare cuiva, a decă unde a văzut noaptea pe Ucigă-l toaca, în chip de câine, pisică, epure etc. Ridicându-se o cruce, nu se mai arată necuratul. Altele sunt puse în scop de binefacere sau intru pomenirea neamului.

Fig. 9.
Troiță din Gorj

Fig. 10.
Troiță din Valcea.

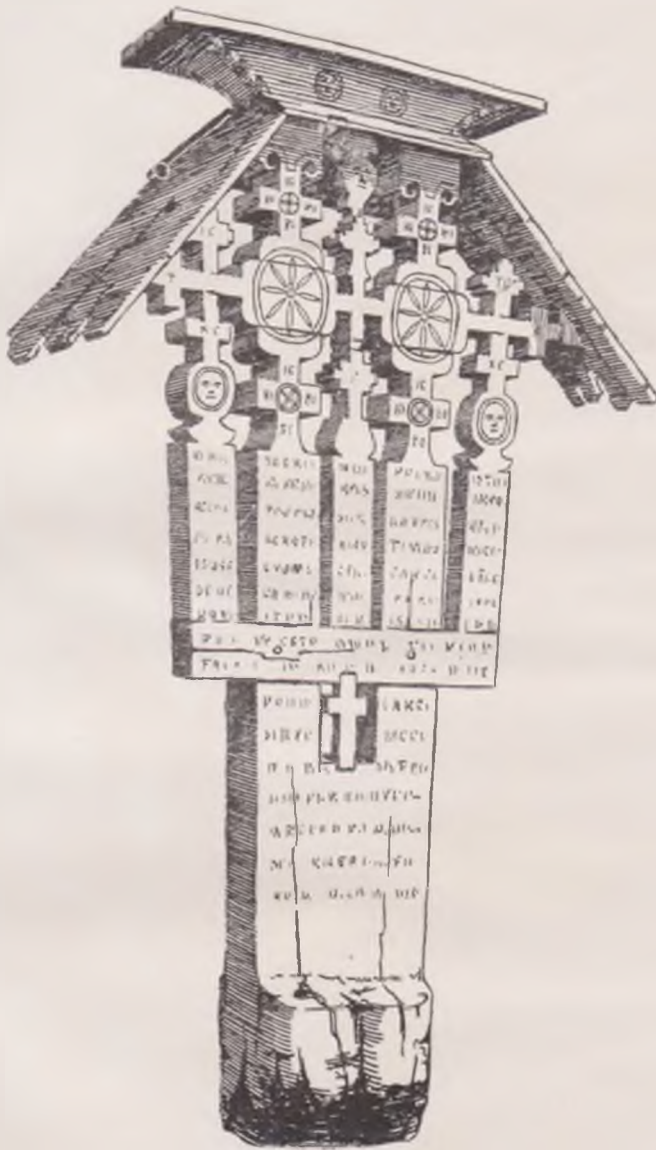

Fig. II. Troia din Prahova — Muzeu de artă națională.

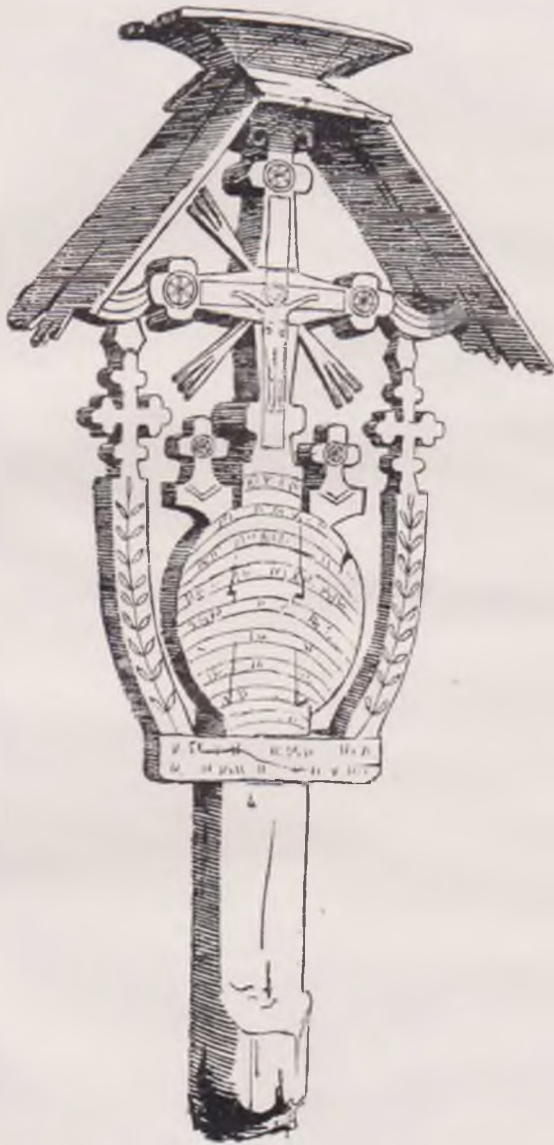

Fig. 12. Troiță din Prahova. — Muzeul de artă națională.

Fig. 13. Troiță din Argeș.

Fig. 14. Cruce din Prahova.

Troițele de lemn nu ating o vârstă mai mare de 30—40 ani, din cauza materialului ce putrezește curând. Vechi, de câteva secole uneori, sunt, după cum vom vedea, crucile de piatră, sau acele de lemn, cari serveau în biserici. Troițele, deși relativ recente, reproduc însă izvoade vechi, cari se transmiteau din generație în generație, din meșter în meșter. Azi, atât din cauza scumpirii lemnului, cât și din cauza slăbirii tradițiunii, nu se mai ridică cruci monumentale ca odinioară. Unele au peste trei metri înălțime și 2 metri lățime. Formele variază și se complică potrivit ingeniozității meșterului. Nu există prescripții cari să îngreueze libertatea de invențiune a fiecăruia. Sunt construcții în cari predomină linia dreaptă; altele sunt după principiul concentric, altele iarăși combinate. În locul descrierilor, cari în ori ce caz n'ar da imagina exactă, mă mulțumesc cu alăturatele reproduceri, cari nu constituie decât o înfățișare a tipurilor ce am adunat.

Se găsesc foarte răspândite în Oltenia, Muntenia de munte și de șes: mai ales Argeșul și Prahova au foarte multe (în Buzău și Muscel predomină piatra); în Moldova din potrivă ele dispar.

Nu ne vin însă, cum s'ar putea crede, din Ardeal; acolo sunt reduse la un singur stâlp, crestat la vârf în formă de cruce care uneori greu se deosebește de un simplu ornament. Firul tradiției trebuie căutat la Slavii din Serbia. Tipul din țară e însă cu totul naționalizat.

Troițele noastre țin locul capelelor din țările occidentale. Ca și acestea au servit ca loc de închinare credincioșilor în vremuri grele, când nu se puteau ridica biserici multe, fie ele și de lemn. Crucile noastre sunt însă mult mai complicate ca construcție și mai simpatice decât crucifixele catolice. Și ale noastre au picturi, ale căror contururi sunt gravate. Se reprezintă Christos restignit sau chiar mai mulți sfinți și sfinte. O troiță foarte bogată în picturi e așa zisa cruce a lui Bobocel, pe drumul dintre Curtea-de-Argeș și Costești. Cele mai multe au cel puțin inscripții.

Troița de sub figura 11, azi în Muzeul de artă națională, a fost pusă la drumul ce merge spre Aricești, în plaiul Teleajen, Prahova, în scop de binefacere. E lucrată de meșterul Stanciu Burdușel, din comuna Predealu. Are 3 metri înălțime și 2 în lățime. Tulpina lată de 60 cm. se continuă prin două brațe până în creștetul crucii. Pe întreaga suprafață a troiței semnul crucii se repetă de 16 ori. Brațul mijlociu e cioplit la vârf în chip de om. Inscripția ce se continuă pe 17 rânduri începe astfel: Cu mila și ajutorul lui Dumnezeu s'au ridicat această sfântă cruce... Urmează apoi pomelnicul, în care revin mai des numele de: Păuna, Stanca, Dragomira, Voica, Despa; Vasile, Mitru, Ion, Matei, Voicu, Constandin, „și cu întreg neamul lor“.

Intre nume se află și data: 1878.

Din culorile prea vii la început, dar spălate de ploaie și arse de soare, n'au rămas decât urme slabe. Infățișarea totală e din această cauză foarte plăcută.

Troița Nr. 12, azi în muzeu, e lucrată în 1879 de Vasile, fiul meșterului Stanciu Burdușel. Acelaș meșter face cu cheltuiala lui Ion Jumara o altă cruce pe care acesta a ridicat-o în comuna Drajna de jos, în amintirea fiului său mort în războiul din 1877. Și aceasta se află azi în Muzeu. Deși de acelaș autor, tipurile sunt cu totul altele, atât ca construcție cât și ca ornamentare. Urme de verde, roșu, galben și albastru sunt pe acest din urmă exemplar mai bine conservate.

Monumentale sunt troițele de felul celei din Tigveni, Argeș (fig. 13), care se regăsește des și în Oltenia. Impunătoare prin simplitatea și proporțiile svelte e cea dela Ogretin, Prahova, fig. 14, croită dintr'un singur trunchiu, deși atinge aproape 4 metri.

Cele mai multe troițe se prăbușesc, măcinate fiind la talpă.

Și astfel se duce unul din elementele cele mai pitorești ale dealurilor și câmpiei noastre.

Din fericire însă ele nu sunt singura formă a întrupării simbolului creștin pe pământul românesc. Despre celelalte feluri de cruci, și ele foarte variate, interesante și plăcute, va fi vorba altă dată.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

Fig. 15. Troiață din Vâlcea.

RONDELE

I

Sub ceriul din țara străbună
Cu mine, o dorule, zbori !
Prin lanuri de grâu, unde flor
Cu fluturi s'globii se 'mpreună

Țcolo, o doină sub lună
Mi-o cântă voinicii păstori,
Sub ceriul din țara străbună
Cu mine, o dorule, zbori.

Țcolo 'n pădure răsună
Cântarea de pasări din zori,
Și 'n stoluri pribegii cucori
Din lumea de ghiață s'adună
Sub ceriul din țara străbună.

II

Păstorii la munte plecară
În sunetul doinelor lin
Cu turme ce 'n șiruri se țin,
Și calea le pare ușoară.

Ei nu știu de-o viață amară,
Ce e o durere, un chin...
Păștorii la munte plecară
În sunetul doinelor lin.

Și 'n nopțile calde de vară
Mă chiamă păștorii să vin
Sub ceriul din Pindul senin,
În dulcea și vechia lor țară...
Păștorii la munte plecară.

A. A. NAUM.

M A M Ă
D R A M Ă I N 4 A C T E

DE

I O N G . M I C L E S C U

A C T U L I I I

S C E N A I

La ministrul italian.— Un salonaș cu ferestră foarte mare în fund și prin care se vede grădina unde are loc serbarea. — În salonaș se văd așezate mese în simulacru de prăvălie și pe cari sunt pânzeturi destinate vânzării. Doamne și domni trec, intră, ies.

CONTELE PITTI *intra dând brațul Elisei,*

ZOE *doctorului Stanciu*

PITTI *(către Eliza)*

Nu știu cum să vă mai mulțumesc pentru așa multă grațiozitate, d-nă. Primirea ce mi-ați făcut-o alaltăseară în frumoasa vilă a Salcânilor, știți? nu o voi mai uita niciodată. Și bunăvoința d-voastră de astăzi întrece încă pe cea de deunăzi, venind să ne ajutați la vânzarea noastră de binefacere în folosul nenorocitelor jertfe ale cutremurului din Calabria.

E L I Z A

Ce facem pentru Italia par'că facem pentru România. Fiica surăde de departe mamei sale intristate.

PITTI

O mamă care și-a cam părăsit pruncul, îndată ce nu i-a venit la îndemână să-l îngrijească. Atât mai frumos din partea pruncului, crescut om, că rămâne credincios legăturii sângelui.

ZOE (*cătră Stanciu*)

Dacă e diplomat, cum să nu vorbească de funie cu spânzuratul..... *(tăie)* Legătura sângelui nu e floare la ureche ca s'o pui ori s'o scoți când vrei..... E nod vecinic, sfânt și silnic..... Și chiar dacă mama ar mai uita sângele, ce dânsa a dat din vinele ei, el, copilul, care a primit sângele. nu are voie să uite. Dăruitorului i se iartă să nu mai știe de dar, dăruitului nu.

PITTI

Eh? Eh? Dăruitorul? Dăruitul? Dar oare viața ce părinții o dau copilului să fie așa..... un dar? o binefacere? atuncea, da, ați aveă dreptate, doamnă. Mă tem însă că viața e o muncă ce se pune ființei omenеști, și atuncea mama are datoria să netezească calea dinaintea sărmanului pe care l-a pus pe drumuri

ZOE (*cătră Stanciu*)

Nu se lasă, și pace. Dă cu oiștea în gard, parcă e Irimia însuși. Sar să l mai scot de acolo, că altfel strică tot. *(Tare)*. Și așa, Excelență, aici ne este prăvălia pânzeturilor?

PITTI

Da, doamnă, aici. În grădină eră cam rece. Aici are să fie cam strâmt. Dar a trebuit să lăsăm dănțuitorilor sala cea mare

ELIZA

Dar e destul de mare salonașul acesta..... Și acolo, pe mese, e marfa ce avem s'o desfacem?

ZOE

Eu vând ștergare și fuste D-ta, Elizo, cămăși și năframe.

ELIZA (*privind obiectele de pe mese*)

Ce frumos sunt lucrate!

PITTI (*întrebând*)

De țărancele române?

ZOE

Numai de țărance. Ne-am pus câteva doamne să le arătăm cum să coase, și poftim! după câteva încercări, la ce perfecțiune au ajuns. Nu. Uite, Eliza, numai această alțiță !!??

ELIZA (*luând o alțiță în mână*)

Minunată! *(Eliza și Zoe se pun în dosul meselor teșghelei. Stanciu, dincoace de mese, se ține de ele. Muzajirii vin, strâng mâna ministrului, cumpără la Eliza și la Zoe, apoi pleacă. Pitti în tot timpul face onorurile casei sale).*

SCENA II

ARBORE, LASCARIS, UN DOMN FOARTE DECORAT. ACEEAȘI.

ARBORE (*salutând pe Pitti*)

D-le ministru, am onoarea să vă salut.

PITTI (*strângându-i mâna*)

Bine ați venit, d-le Arbore *(Lascaris)* Și d-voastră, d-le Lascaris.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Excelență v-am adus și eu micul meu obol. Majesta-tea Sa Regina mi-a zis eri că obolurile mici fac lucrurile mari.

ZOE *(către Stanciu)*

A început cu Majestatele.....

PITTI

Vă rămân recunoscător..... D-voastră dealtmîntrele ziceți oboluri mici la dăriile cele mai însemnate. Vă cunosc bine.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Le zic mici, pentru că mă gândesc la ce aş fi vrut să dau..... Majestatea sa Regele îmi spunea astăzi dimineață că nu e om cel ce se mulțumește cu ce poate și nu oștează după ce dorește.

ZOE *(îmi Lascaris)*

Nu sfârșește cu Majestatele până diseară.

LASCARIS *(Zoei)*

Când strănută, el nu face ca noi: „haptiși!“ . El face: „Majestatea Sa!“.

ZOE *(către Stanciu)*

Vezi, d-le Stanciu! Ești doctor, nu se vindecă acest guturaniu?

STANCIU

Se vindecă..... afară. Am să-l iau prin grădină să nu ne strănute aici *(Muzică spre domnul foarte decorat)*.

Ați venit pe gios tocmai dela Azuga până aici, d-le??...

DOMNUL FOARTE DECORAT

Cum pe jos? Am zăcut toată vara..... un buboiu, un mișel de buboiu. Abia mă țin pe picioare.

STANCIU *(face semn Zoei că nu e chip să-l ia afară)*

Dar atuncia ședeți. Iată un jeț, lângă masa doamnelor.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Nu pot nici să șed, asta e rău.

STANCIU

Ah! buboiul??

DOMNUL FOARTE DECORAT

Nu. Buboiul era la braț.

STANCIU

Dar atunci?

DOMNUL FOARTE DECORAT

O decorație!!... Le-am pus toate astăzi... și fiind cam multe, este una care ajunge așa de rău că nu mă pot așeza pe scaun...

STANCIU

Dar în grădină puteți merge? o raită pe acolo împreună?

DOMNUL FOARTE DECORAT

Dar cum nu? *După ce merge se vorbească cu Zoe, ese împreună cu Stanciu.*

SCENA III

ZOE, ELIZA, PITTI, DOAMNA ALECU, GOLEA, ELENA.

PITTI *o primit cu deosebite manifestări de curtenie pe Doamna Golea și se întreține cu dânsa.*

ELIZA *(catre Zoe)*

Cine e doamna aceasta, Zoe? Eu nu mai cunosc lumea voastră de aici.

ZOE

Apoi bine, nici pe femeea lui Alecu Golea, ministrul trebilor străine, nu o cunoști?

ELIZA.

Da. Bine zici. Ce uitucă mai sunt. E cu fica ei?

ZOE

Cu fica ei. Numai, știi ceva, Elizo? Tu să nu mai stai aci. Ele sunt prietene bune cu Iorgu și e mai bine să nu te vadă aici. Sunt în stare, dacă te vor vedea, să prevestească pe Iorgu... și atuncea mi s'a dus de a dura toată strategia.

ELIZA

Dar unde vrei să mă duc?

ZOE

În odaia de alătura, rezervată pentru odihna doamnelor vânzătoare. *(Zoe și Eliza merg în odaia din dreapta.)*

SCENA IV

PITTI, DOAMNA GOLEA, ELENA, *Mosafiri*

PITTI

Dar soțul d-voastră, nu ne va visita?

DOAMNA GOLEA

Cum nu! Vine îndată și dânsul. L'am lăsat acasă în conferință cu d. Tolpan, ministrul nostru la Haga. Este și fica d-lui Tolpan cu ei, și nu-i va lăsa să zăboviască.

PITTI

Ce încântătoare e fiica d-lui Tolpan !

ILEANA

Așa e, conte ? Ce bine îmi pare că aveți aceeași părere ca și mine despre Maria ! O aștept cu nerăbdare, să petrecem bine aci în frumoasa d-voastră vilă. *(Doamna Golea trece în masă nuda se vând păuzături. Cumfără dela Zoe care a venit înapoi).*

SCENA IV

ACEIAȘI, ZOE, LEXAGRARIA VLADIMIRESCU

STANCIU *(care iar a venit lângă Zoe)*ILEANA *(mimes sale)*

Vezi, mamă, doamna aceasta cu pălăria cât cupola Ate-
neului *(Lexagraria e primită de Pitti și vorbește afectat cu el).*

ZOE

E doamna Lexagraria Vladimirescu.

STANCIU

Cum ați zis ?....

ZOE

Lexagraria !! Dacă nu mai învățați latinește în liceele voa-
stre, ce să vă fac ?

STANCIU

Ba, dacă ați zis Lexagraria.... atâta latinească tot pri-
cep..- dar nu'mi venia să cred.

PITTI

Vorbiți ca o mătușică bătrână.

MARIA

Aveți părere rea de fetele tinere. *Se aude muzica balului în deșertare.*

PITTI *între Tolțau*

Apoi să ducem lăcrămioara la locuri unde se joacă. Au să'mi bănuiască tinerii, dacă o mai opresc aici.

MARIA *(către Pitti)*

Nu încă. Să mă uit dintâiu la lucrurile aceste de pânză și de borangic cari se văd la mesele de acolo. *Intră Iorgu Tolțau.* Și D-ta, tată, să'mi lași parale ca să pot cumpără și eu ceva.

IORGU *(cu o pungă în mână)*

Iată punga mea. Să mi-o golești de tot. Ce am pus în-ț'insa e pentru ca să fie cheltuit aici.

MARIA

Așa? Bine că știu. Ai să vezi de mai rămâne măcar un gologan!

IORGU *(între spre Zoe)*

Ce mai faci, verișoară?

ZOE

Astăzi, numai pozne. Prăd lumea și o inșel. Fur bani. Fur copii. E pentru Calabria. Prin urmare... după Italian, și pistolul!

IORGU

Minunat. Minunat. Cunoști pe Maria? *(Către Maria)* Mario! Vino să te cunoască vara noastră, Zoe Buhuș *(Zoe observă pe Maria, o ia cu dansa, și arată păzăturile ce le are de rânzare).*

PITTI *(către Toljan)*

Nu ați avea poftă de o țigară? Aici nu ne dau voce doamnele cari vând, dar puteți trece în biroul meu.

IORGU *(Maria)*

Atuncea te las, Mario.

MARIA

Cum vrei, tată. Unde ne întâlnim iarăși?

IORGU

În salonul de joc... Ori, mai bine, vino cu mine să vedem unde am să te gădesc. Nu cunosc casa. Să nu fie apoi incurcătură.

MARIA *(către Zoe)*

Mă duc cu tata puțin, și apoi vin să vă fac alișveriş. *(Maria iese cu Iorgu și cu Pitti prin fund. După ce s'au dus, Zoe care i-a observat până când au dispărut se duce la ușa odăii în care s'a retras Eliza, și o cheamă).*

SCENA VI

ELIZA, ZOE *(către Eliza)*

ZOE

S'au dus toți și Maria mi-a spus că vine îndată să cum-pere dela noi. De acum, să stai aici.

ELIZA

De-abia mă țin picioarele!... Zoe, poate nu e bine ce facem.

ZOE

Ba, e foarte bine. Ai să vezi pe Maria, și nu e bine?

ELIZA

Am s'o văd? Am s'o văd?

ZOE

Negreșit că ai s'o vezi. Cum ți-a fost dorința. Cum îți este dreptul. De acum, ce va fi va fi, dar peste câteva clipe ai să ai pe Măria lângă tine.

ELIZA *(slăbă)*

Lângă mine?? Ah! Dumnezeu! ține-mă și aceste clipe măcar în viață, căci dacă mă lași... mă tem că nu am să pot ajunge până la ele... *(trăie pe Maria să vină)* Iat-o!

SCENA VI

ACEIAȘI, MARIA, *(merge drept la Zoe care s'a dus spre fund ca să aibă Eliza timpul să-și vină în fire, și-i arată lucrurile de vânzare.*

ELIZA *(în jilțul ei, tot privind la Maria)*

... Seamănă cu Iorgu,—ba, mai mult cu mine. Mai ales cu mine! Așa eram la vârsta ei, când m'a luat Iorgu. Dumnezeu a pus pe fața ei câteva din semnele tatălui, dar toate semnele mamei. Numai Iorgu nu le vede. Priviți-o, ochilor, că mult ați plâns și n'ați putut-o privi!... cine știe cât veți mai plânge până veți avea iar această bucurie? Ba nu! Nu! Opiria sălbatică nu are să mai fie! Mai mult

nu poate dăinui! Nu voi îngădui! Acum mai ales că am văzut-o, acum că m'am răsfățat în mângâierea aceasta, nu mi-o poate lua! *(Zoe lasă pe Maria să se uite la niște paștelum și vine la Elisa să vadă dacă s'a mai întrenat).*

ZOE

Ce faci, Zoe? Dacă eră vorba să leșini, să te bocești, și să nu fii bună de nici o treabă, trebuia să'mi spui dela început și nu mă apucam de nimic.

ELIZA

Iartă-mă. Ai dreptate. Dar, ce vrei? Lacrămile nu în-treabă când isvorăsc și când ne încacă. Îți mulțumesc pentru tot ce ai făcut pentru mine. Mi-ai arătat pe Maria. Mi-ai dat raiul, . . . fie pentru o clipă numai!

ZOE

Nu ai ajuns încă la raiu. Mai este până acolo o limbă de pădure. Vino cu mine, să te trec până în capăt.

ELIZA

Ce spui? Dar ce ai să faci mai mult?

ZOE

Am să fac. Doar n'am să vă las în aceiași odae, mama cu fiica, și să nu schimbați două vorbe!

ELIZA

Zoe, dar cum vrei? Dar, pe urmă, Iorgu?

ZOE

Iorgu! Iorgu! la diplomație, Iorgu s'a deprins cu faptele indeplinite!

ELIZA

Să nu-și ocărăscă apoi copila! Eu, să-i fi atras vro su-
părare!

ZOE

Dar cum are să-și ocărească fata? Ce vină va avea fata
dacă, pe neașteptate, am pus-o eu în fața mamei sale? Doar
n'am să o întreb de mai 'nainte!

ELIZA

Zoe, mă tem.....

ZOE

Apoi negreșit, dacă ai să mai stai pe gânduri toată ziua,
n'am să pot face nimic. Dar să nu te jeluiești pe urmă, dacă
nu ai vrut tu să-ți săruți copila.

ELISA

N'am vrut eu... să-mi sărut copila! Ba vreau! vreau!
Nici n'aș putea să mai plec de aici, ori să o las să plece
ea având piatra aceasta pe suflet, că ea nici nu mă știe măcar.

ZOE

Atuncea, stai la naframele tale și eu ți-o aduc. *(Se du-
ce înapoi la Maria și pe cânt. Eliza își ia locul ca mânătoare dinaintea mesei cu nafra-
mele. Zoe tucet, tucet atrage pe Maria spre acea masă).*

MARIA *(Zoe)*

Mai am încă o sută de lei; mai l-am dat gata pe tata. Ce
să mai cumpăr? Un port țărănesc, întreg mi-am cumpă-
rat până acum.

ZOE

Nu ai încă naframe..... Iată naframele sunt dincoace...

(o aduce dinaintea Elizei) Eliso! Ți-au mai rămas năframe, ori le-ai desfăcut toate? *(Elisa se uită cu aroganță la Maria. Nu poate vorbi de emoțiune. Întinde numai năframele Zoei care îi vede emoțiunea și îi face semu să se mai stăpânească).*

MARIA

Au mai rămas numai două. Și așa de frumoase amândouă că, zău! nu știu pe care s'o aleg. A cumpără așa frumusețe de năframe nu se mai cheamă binefacere. Eu am să mă spovăduesc pentru această cumpărătură ca pentru o urâtă lăcomie cu care am păcătuit.

ZOE

Te vei mărturisi, Mario, dar nu te vei căi.

MARIA *(către Zoe)*

Și cât am să plătesc pentru amândouă bucașile... Le iau pe amândouă, pentru că nu mă îndur se aleg și să las una.

ZOE

Cât ai să plătești? Să 'ntrebăm pe negustoreasa... Să te prezint, Mario, prietenei mele celei mai scumpe *(către Elisa)* Ți presint pe Domnișoara Maria Tolpan, Eliso! *(Elisa dă mâna Mariei care o întinde și ea. Elisa nu mai lasă mâna Mariei).*

MARIA *(Elizei)*

Aș dori să știu ce am să dau săracilor Calabrezi, ca să am voe de a lua aceste năframe, Doamnă.

ELIZA *(din cauza emoțiunii își face un pretext de flecare)*

Să mai văd izvodul prețurilor... ca să știu... *(cu două de o parte și caută prin sețar).*...

MARIA (*cătră Zoe*)

Nu mi-ai spus, verișoară, cine e doamna aceasta. Ce frumoasă e! Și cât arată de bună! Dar să nu fie bolnavă, oare? Pareă o văd nu știu cum . . . , are fața unui om care pătimește.

ZOE (*Elizei*)

Elisa, Maria întreabă cine ești?

SCENA VII.

ACELEAȘI, ARBORF, (*doctorul Stanciu, s'a apropiat de Eliza și de Zoe și fără a se amesteca, asistă la ce urmează*).

ELIZA (*ca să nu răspundă Zoei*)

50 lei face fie-care naframă.

MARIA

100 amândouă. Tocmai cât mai avem în punga tatei!
(Scoate biletul de 100 lei și-l pune pe masă. Mi-am sfârșit la D-voastră părălele și târgurilele. La loc bun le-am sfârșit. (Eliza îi da naframele; Când Maria vrea să le sea o frînde, și a fiu de mînd).

MARIA

Verișoară, acum vrei?

ZOE

Uite-te, bine.

ELIZA

Nu mă cunoști, drăguță??

MARIA (*mirată de atâtea întrebări*)

Vă asigur că nu.

ZOE

Apoi nu te-ai căutat în oglindă, nu vezi nici o asemănare!... E mamăta, Mario!

MARIA (*și amănțe mâna E'iei.*)

Mama ??? (*caută împrejurul ei... nu știe, să se ducă ori să rămână apoi strigă*) tată! (*se duce bismatic și prin ușa de fund zărește pe Iorgu Tolpan conrotorbind cu Doamna Golea și cu Il'iana Strigă*): Tată! Iorgu alungă la pieptul ei, și văzând-o gata să lezine, o ia în brațe și o cercetează cu ochii; ea răspunde arătând în spre masa rânzătoarelor:

Mama !!

SCENA VIII.

ACEIAȘI, IORGU TOLPAN, DOAMNA GOLEA, ILEANA

Tolpan (*se uită în direcțiunea unde arată Maria recunoște pe Elisa, ghicește cele petrecute*) Ai întâlnit-o? Cine a făcut aceasta?

MARIA

Doamna Buhuș

DOAMNA GOLEA (*apropiindu-se de Maria*)

Dar ce ai, Mario? Hai să te duc acasă. Lăsați-mi-o, domnule Tolpan, v'o fac bine într'un ceas.

TOLPAN

Vă mulțumesc. Viu și eu să vă petrec până la trăsură. Eu am să mai stau. Mai am ceva de vorbit aici. (*Tolpan, Maria, Doamna Golea, Elena, ies. În tot timpul scenei Elisa care căzuse săvrobită într'un ieș, plânge înconjurată de Zoe, Stanciu. Arbore și alte persoane cari întrebă ce este.*)

SCENA IX.

ZOE, STANCIU, ARBORE, ELISA

ZOE

Sărmană Elizo! Am vrut să-ți fac bine și iată ce amărăciuni ți-am făcut!

STANCIU

Dar cine își putea inchipui așa ceva? E lucru nepomenit, neiertat, ca un copil să întoarcă spatele mamei sale!

ELISA (*tresărind*)

Nu ocăriți copila! Cum judecați greșit! Copila nu putea face altceva decât ceeace a făcut. Eră datoria ei să facă așa. Trebuia să asculte voința — poruncă ori sfaturi e tot una — a tată-său. Dar ce copii ar mai fi aceia, cari nu ar asculta de tatăl lor. Maria, slavă Domnului, nu e din aceia! A fost crescută de tatăl ei..... Numai de tatăl ei..... Ce-i spune tatăl ei, ea e datoare să urmeze. Nu poate fi ocărată. Nu. Să nu o ocărați pe dânsa. Poate pe alții, dar pe dânsa, nu. Sunt destul de nenorocită și așa..... nu-mi mai faceți acum și durerea de a găsi vre-o vină copiliței mele. Nu are nici o vină. Nici una. Lăsați-o în pace (*plânzând*)..... Arbore, te rog, vezi, mi-a sosit trăsura?

STANCIU

Liniștiți vă dintâi și apoi să plecați.

ELIZA

Dar atuncea, măcar, să pot fi singură..... cum să fiu singură aici??...

ZOE

Foarte ușor! Inchid ușile și iată-te singură. Am isprăvit vânzările. Avem nevoie să fim singure, ca să incheem socotelile. (*Lui Stanciu încet ca Eliza să nu audă*). Spune lui Pitti că Elizei nu i e bine și să ne lase în pace aici.

STANCIU

Bine vă las. Stați cu ea. Cu boala ei de inimă nu se împacă toate acestea *(iese, la ușă se întâlnește cu Iorgu Tolpan care intră, Amândoi bărbații se uită unul la altul cu displăcere)*.

SCENA X.

ELISA *(în ușa)* ZOE, IORGUIORGU *(care nu vede pe Elisa, vorbește cu Zoe)*

Dar de ce vă apucați de istorii? Aici, între străini? Când am lăsat pe Maria cu d-voastră, credeam că o las cu o femeie cuminte. V'ați amestecat să faceți niște lucruri la cari nu aveți nici un drept.

ZOE

Ei, și? La urma urmelor, ce am făcut? Aveam, nu e așa? să las pe Maria ochi în ochi cu mama sa fără să-i spun: „Mario, iată-ți mama”?

IORGU

Trebuia să mă întrebați pe mine mai întâi dacă'mi convine. Nu se dau unui copilsgudui de felul acesta. E de prisos.

ZOE

De prisos? Ia dă-mi pace, Iorgule. De prisos, când ai o mamă să știi că o ai?

IORGU

De prisos, când nu ai mamă, să crezi că o ai. Ca să ai mama nu e de ajuns ca undeva pe lume, să se plimbe cineva care poartă acest nume, dar care nu a știut să poarte și această grijă.

ELISA *(se ridică în picioare)*

Cum vorbești, Iorgule?

IORGU

Ah! Doamna eră aici. Și mai bine! Și fiindcă mă întrebați încă cum vorbesc, apoi să vă răspund. Poate că așa voi avea pace și nu veți mai întinde altă dată curse ca cea de astăzi. E chiar bine să vorbim, doamnă.

ZOE

Vreți să vorbiți?... Da... da... vorbiți, Iorgule, Elizo!.. Numai, pentru Dumnezeu, tălmăciți-vă puneți-vă la cale!

SCENA XI

ELISA, TOLPAN

TOLPAN

Ce vrea să zică. Doamnă. să ne dați in spectacol cum ați făcut astăzi? Apoi, vă rog, acestea să se sfârșească!

ELIZA

A cui e vina dacă aduceți lucrurile așa departe.

IORGU

Eu le-am adus?

ELIZA

Le-ați adus și vreți să le tot duceți înainte! Da. D-voastră.

IORGU

Pcate tot eu le-am pornit?

ELIZA

Nu, am tăgăduit nici odată că vina dela început a fost a mea și numai a mea.

IORGU

Apoi, atuncea...

ELIZA

Atuncea... atuncea cred că după atâta vreme, după atâtea suferințe, a sosit și pentru mine timpul să se uite ce a fost,

IORGU

Ah! da, uitare! V'ar plăcea uitarea... Cum le-ați uitat toate, d-voastră... Ah! lăsați ca cel puțin ca să le țin eu minte.

ELIZA

Iorgule, bine! Tu nu vrei să ierți ce ți-am făcut. Ești slobod aici... Nu pot zice nimic... Dar copilei, dar Mariei ce i-am făcut.

IORGU

Ah! Am înțeles. De despărțenia de mine v'ați mângâiat de mult... dar despărțirea de copilă vă ustură. Apoi, cum v'ați părăsit bărbatul, oare nu tot așa v'ați părăsit copilul?

ELIZA

Pentru că am lăsat-o în casa ta, cu tine? Am mai auzit vorba aceasta din alte guri. În gura ta, Iorgule, în totdeauna sinceră și cinstită în toate rostirile ei, mă surprinde...

IORGU

Da ați părăsit-o! Căci știați că după actul ce-l făceați, copila trebuia să rămână ori fără tată ori fără mamă!

ELIZA

Fără mamă nu am crezut și nu cred că un copil poate sta.

TOLPAN

Ați crezut atuncea că poate stă fără tată. Ei bine, aici v'ați înșelat. Pentruce drepturile tatei ar fi mai prejos de cât ale mamei?

ELIZA

Dacă n'ar fi decât pentrucă mama s'a muncit la nașterea copilului!

IORGU

Pare că acea muncă a fost cu voia ei! Apoi munca vrută, nu munca silnică, primește răsplată. Munca vrută pentru mama începe numai după naștere, când își hrănește copilul, când îl îngrijește, îl crește, îl învață când îi pregătește un viitor; și ce bine mai pregățiți viitorul Mariei, fugind de acasă!

ELIZA

Ai dreptate, Iorgule... Așa e.... Nu mă impotrivesc. Nu mă apăr... Am fost o soție rea... și soția rea e mumă rea. Amândouă nu fac decât una.

IORGU

Și de aceea astăzi amândouă sunt pedepsite!

ELIZA

Și nu crezi că ai pedepsit de ajuns 15 ani?

IORGU

Ce? Sunteți sigură că dacă au trecut peentă d-voastră 15 ani, au trecut de pe capul copilei toate neajunsurile. toate

primejdiile în care ați aruncat-o odată cu părăsirea? S'au ele au crescut împreună cu Maria!

ELIZA

Ah! Dar lasă odată judecata aceasta rece și neîndurată. Cu dansa știu că nu e nimic de făcut și că nu se poate induplecă. Ești cu dansa prea tare pentru mine... E vorba acum de bunătatea ta. Numai de bunătatea ta, Iorgule. De ea mă rog...

IORGU

Nu mai sunt bun. Eram odată poate. La ce folos a fost?

ELIZA

Iorgule, te rog!

IORGU

Degeaba, vorbă!

ELISA

Iorgule, te rog!!... te rog!!... Nu mă lasă așa. Fie-ți milă! Îți cad în genuchi. Tu, care iubești atata pe Maria, tu care n'ai stă o zi fără de dansa, dă-ți seamă de chinul meu... De atâta timp nu am avut parte să o văd măcar! Și sunt scoasă nu numai din ochii ei, dar până și din gândul ei! Lasă-mă, te rog! Te rog!... măcar odată pe săptămână... Nu vrei? e prea mult? Lasă-mă odată... pe lună... odată pe an, dacă nu vrei nici pe lună! să-i pot zice și eu o vorbă, să-i dau o sărutare, ... să lipesc inima ei de inima mea...

IORGU

Inima ei nevinovată de o inimă păcătoasă!

ELISA

Păcătoasă, da, dar și bolnavă, și care nu mai poate de durere, care nu mai poate răbdă! Pentru că sunt dureri, Iorgule, cari nu pot răbdă pe lume! Iorgule, dar poate că nu vrei să mă vadă intrând în casa voastră??... Nu vrei poate ca Maria să calce în casa mea?? Caută tu, atuncea alege singur un loc unde vrei, și acolo voi merge. Voi merge cand vei hotări tu, voi stă cât timp vei îngădui tu, nu voi vorbi decât ce vei consimți tu, ... să fie față acolo cine-i vrea tu... dar dă-mi voea aceasta, Iorgule, dă-mi voia aceasta.

IORGU

Nu! Nu! Nu! Vă mai spun pentru ultima oară că nu aveți să mai vedeți pe Maria! Sentimentalismul d-voastră târziu se deșteaptă... dacă în adevăr se deșteaptă!!!... Nu ați vrut să stați cu copilul d-voastră, când eră timpul să alegeți... v'ați dus... acum s'a dus copilul!

ELISA

Nu copilul s'a dus. Tatăl îl fură!

IORGU

Soțul îl păzește!

ELISA

Inimă de piatră!

IORGU

Tot mai bine decât inimă de lut!

ELISA

Din lut ne-a făcut Dumnezeu, când ne-a făcut!...

IORGU (*luându-și pălăria*)

Eu, v-am spus ce doriaam să vă spun odată pentru totdeauna ,

ELISA (*reținându-l*)

Iorgule! Imi respingi rugămintea? Te duci așa?

IORGU

Să nu credeți că am să reincep o discuție sfârșită.

ELISA

Sfârșită , Ah! nu. Nu s'a sfârșit nimic. Ia seama Iorgule. Până acum mă rugam . . . Dar dacă rugămintea nu ajută . . . apoi . . . voi ști să te silesc. Eram până acum o femeie strivită. Dar iată mă scol, mă răscol sub nedreptatea ce-mi faci Să știi că pe Maria vrei ori nu vrei, eu am să o am. Voi triumfa încontra ta.

IORGU

Puteți avea triumfuri însă cu alții! Mulțumiți-vă cu ele.

ELISA

Am înțeles batjocura ta!!!... Dumnezeu va judecă și îți va găsi și ție—nu te teme— partea ta de răspundere. Dorința mea de a-mi vedea copila nu era o dorință numai . . . era o nevoe a cunoștinței mele clătinate, era un leac, o scăpare! Luându-mi copilul m'ai aruncat pradă turtor ispitelor! Dacă aveam copila mea, nu cădeam cum am căzut. Sărutarea ei nevinovată m'ar fi ferit de sărutările necurate! Desfrâul vieții mele l'ai făcut tu, când ai scos țărșul cel din urmă, de care mai era legată.

IORGU

Eu? tot eu?

ELIZA

Da, tu tu! Cu asprimea ta dărză și nemiloasă... care este și astăzi după atâta timp trecut, cum era în ziua din-tăiu..... și care după ce m-am sbătut în toate fundurile mereu mă respinge departe de malul scăpării. Vei da socoteală..... dacă este aiurea o dreptate mai luminată de cât aceea, cu care ne jucam pe pământ!

IORGU

Voi da! Și fiindcă voi da socoteală acolo, nu dau copila aici.

MARIA

Ce nu dai aici, voi lua eu. Copila e a mea. A mea ca și a ta. Niminea nu mi-o poate lua de cât Dumnezeu. Am dreptul să o văd. Să am rostul meu în viața iei. Are și ea dreptul de a ști că o mamă o iubește.

IORGU

Știe ea cum o iubiți!

MARIA

Ce?? I-ai spus?..... Călăule! Ce i-ai spus? Ah! nu are voe copila mea să vorbească cu mine, dar o faci să vorbiască despre mine! I-ai spus, zici? Apoi acum văd nevoia să-i spun și eu! Ii voi spune! Să știi Iorgule că îi voi spune! Cum mi-ai luat-o, așa îți voi lua-o la rândul meu. Îți voi lua iubirea ei! Îți voi lua copila din casa ta!

IORGU

Ca să mi-o luați din casă, va fi cam greu. Ușa lui Iorgu Tolpan de când m-am despărțit de D-v. nu o mai deschide cine vrea.

ELISA

O voi deschide eu!

IORGU

Adică, după ce ați ieșit ca dezertor, să reintrați ca hoț?

ELISA *(furioasă)*

Nu numai hoțul sparge casele oamenilor! Le mai sparge....

IORGU

Cine??

ELISA *rugându-se*

Iorgule, i-a seama. Le sparge... moartea! *(scade plângând în
et. Iorgu se duce așd dîn uncri).*

(Cortina cade)

— SFÂRȘITUL ACTULEI III —

PE LUCIUL APEI NECLINTITE

*Pe luciul apei neclintite
A lacului, asvârle-o floare,
Copila,—și atunci urnite,
Porniră unde rotitoare.*

*Copila ce-aruncase floarea
Se duce'n in drumul ei zâmbind,
Iar lacul vede tremurarea
In sânu-i tot mereu sporind.*

*Așa și'n suflete stinghere,
Adesea un surâs de-o clipă,
Stârnește lungă, grea durere,
Pe urma păcii în risipă.*

EGU. CIECHI.

O ÎMBUNĂȚIRE IMPORTANTĂ
DE INTRODUS ÎN
AGRICULTURA ROMÂNIEI

(Urmare din No. trecut).

După cum am mai arătat, *ca stare în vite*, dacă statisticile actuale au o valoare, noi, în *număr* de animale trăgătoare, stăm foarte bine, oricare ar fi oftatul multora după vremile de altă dată, cu izlazuri nesfârșite; timpuri ce însă nu se pot întoarce și de la care trebuie să ne luăm odată gândul. Nu suntem întrecuți ca *număr* de vite decât de țările care fac și creștere sistematică în vederea măcelăriei, nu numai a tracțiunii.

De fapt stăm însă cu mult mai jos decât ne pune statistica, fiindcă *valoarea numerică* e redusă cel puțin cu *jumătate* ca *valoare reală de întrebuințare*; căci nicăeri pe lume vitele nu sunt mai mizerabil întreținute, mai rău nutrite ca la noi și mai nemilos muncite față de puterea lor reală.

Cu privire dar la tracțiunea animală, ar fi să ne amăgim noi înșine, dacă, mulțumindu-ne numai cu numărul, vom persista: să întreținem, să hrănim și să muncim vitele tot așa de rău, cum se practică azi.

Trebuie dar, din acest punct de vedere, pe lângă sforțările de îmbunătățire, *mai ales prin îngrijire și nutriție mai îndestulătoare*, a rasei de vite, să căutăm să venim neapărat și cu *tracțiunea mecanică*, care tocmai ocupă un rol însemnat la cele două țări, ce ne fac cea mai crâncenă concurență în cereale: Argentina și Statele Unite.

Atarnă bine înțeles și de firea și cultura fiecăruia, dar pentru multi e azi un adevărat chin și o revoltă sufletească continuă să întâlnești, pe drumurile mari ca și pe stradele Capitalei Regatului mai cu seamă, inhămate la poveri aproape numai niște biete dobitoace, pentru care te minunezi de faptul că mai au puterea să se târască pe ele, necum să mai care și greutate.

Ca desime a populației stăm, iar după cifrele statistice, nu așa de sus ca rangul ce-l ocupăm în boi și cai, dar totuși nu tocmai rău. În orice caz, dacă suntem întrecuți în exportul produselor agricole, suntem, cum am văzut deja, mai totdeauna numai de țările cu o populațiune mai rară ca noi: Argintina cu 1¹/₆, Statele-Unite cu 8¹/₈, pe când noi avem 45¹/₄ la km².

Această proporție e și mai redusă, pentru Statele-Unite cel puțin, dacă ținem seama că după recensămintele din urmă (1904), în această țară, din 81.752.000 locuitori, *populația curat agricolă* e numai de 10.438.219 suflete, de la 10 ani în sus, din care 9.458.194 bărbați și 980.025 femei, și că se cultivă 72.084.300 hectare (1) cereale; iar la noi din 6.392.274 locuitori avem o populație agricolă de 3.729.241 suflete, de la 8 ani în sus, din care însă 1.888.165 bărbați și 1.846.076 femei, cu care se lucrează 4.688.400 hectare de cereale. Ceea ce revine că la ei un muncitor agricol lucrează 7 hectare pe an, iar la noi numai 1¹/₃.

Repartiția între populația agricolă și celelalte ocupațiuni e acolo, de altfel ca și în mai toate celelalte țări, alta de cât cea dela noi, deși au numai 8 locuitori de km², și se lucrează deci la ei, pentru acelaș număr de lucrători agricoli, întinderi mult mai mari decât cifra din tablou și decât la noi, unde procentul populației agricole din populația totală e mai urcat aproape ca oriunde.

(1) Disproporția e și mai defavorabilă pentru noi, căci și pentru Statele-Unite și pentru noi populația e din 1904, iar întinderile de culturi din 1898—1902.

Astfel că se vede lămurit, că populația țării noastre nu corespunde în definitiv ca energie numărului de indivizi ce ni-l dă statistica.

O asemenea constatare nu cred să surprindă pe nimeni, fiindcă, în afară și încă numai de unele din țările balcanice, nicăeri țaranul nu e mai rău nutrit ca la noi, și în nici una din țările, cu care suntem într'o aprigă concurență de produse agricole, nu pierde agricultorul mai multă vreme ca la noi, atât din nepricepere și din starea lui culturală foarte inapoiată, cât și din lipsa de organizare metodică a muncii și din o neomenoasă exploatare, ce se face cu brațele lui.

Fiind neîndestulător nutrite, marea majoritate a ființelor muncitoare în agricultura noastră nu poate reprezintă echivalentul de energie individuală, ce ar trebui să corespundă numărului ce figurează în statistică. Și sunt nutriți satenii foarte rău — întâi pentru că mulți n'au cu ce — al doilea, și mai cu seamă, pentru că foarte mulți nu știu și aproape toți nu-și dau silință să întrebuițeze mai bine alimentele de care dispun în sărăcia ori bogăția lor, gătindu-le mai cu pricepere — aceasta fiindcă mai toți Românii n'avem vie în conștiința noastră importanța, nu numai igienică dar socială, morală și economică, ce-o reprezintă atât cantitatea și calitatea de alimente, pe care o ființă trebuie să le consume zilnic, cât și mai ales modalitatea de a se servi de ele.

Dacă luăm, de pildă, un locuitor din regiunile rhenane și compară cineva și cantitatea și calitatea de alimente, dar mai ales modul inteligent cum sunt consumate, atât din punctul de vedere al preparării lor cât și al împărțirii timpului de la o masă la alta și al cantităților de la fiecare mâncare, rămâne uimit, cum de organismul țărănimii noastre s'a putut adapta pân'intratâta, încât să mai poată subsista în condițiunile actuale de existență, având în vedere greutățile vieții lui, rigorile climatului ș. a.

Pe aceste considerațiuni însă discuțiunea se poate întinde

foarte departe, fiindcă pe mulți îi amăgește: munca ce-o desvoltă un însemnat număr de săteni în timpul și în toiul muncilor agricole, energia care-o cheltuesc în jocuri și petreceri, risipa care o fac de timp și de bani pe la cărciumi și târguri, deșteptăciunea și iscusința care o arată în multe împrejurări din viață, rezistența care o au la multe: boale, necazuri, dureri, restriști și intemperii.

Foarte puțini sunt cei cari să fi mai reținut în memoria lor atâta biologie, ca să-și dea seama de extraordinara rezistență tocmai a organismelor încă în stare sălbatică, și și mai puțini cei cari să pue condeiul și să facă socoteala, câți săteni sunt la sută, cari au asemenea calități și ce-ar fi, dacă măcar 60 la 80% din cele 3.792.241 suflete de muncă de la țară ar avea calitățile celor câțiva, și mai cu seamă dacă un asemenea procent ar putea fi în stare să țină mai mult timp cu eforturile, de care sunt capabili pe acele scurte perioade și cu care se încântă și se fălesc mulți, când vorbesc de energia și vigoarea țaranului român.

De îndată ce pune însă cineva condeiul pe hârtie și mai cu seamă compară eforturile Românului cu al Americanului, Belgianului, Germanului ș. a. pe un an și pe timp mai lung, nu numai pe câteva momente, se vede îndată că noi în toate clasele sociale nu avem încă energia individuală mijlocie admisă, decât la puține individualități, marea majoritate nu dă decât o muncă mult sub mijlocie.

De sigur că trebuie să fie și este ceva risipă de energie în nația noastră pe nimicuri, ca la toate organismele încă sălbătice, inculte și neadaptate unor împrejurări anumite. Fără îndoială deasemenea că nouă ne lipsește acea impulsivitate inițială reprezentată: prin obiceiurile din tată în fiu, prin cultură și educație bine îngrijită, prin rutină, care fac că în anumite direcții, în virtutea principiului inerției, individualitățile altor popoare, deși mult mai puțin dotate intelectual ca poporul român în masa lui, săvârșesc totuși în viața lor continuu acte de mai mare folos pentru ele și pentru națiunile căror aparțin — dar chiar admitând toate

acestea, la baza scârbiciunii noastre trebuie să fie în ultimă analiză neîndestularca de hrănire, la care se adaugă și lipsa de economie și de chibzuință în cheltuirea energiei de care dispunem.

De altfel, chiar „inteligența naturală a Românului“ pe care o admitem cu toții, dar care odată — odată trebuie și ea probată cu dovezi mai pozitive, decât prin simple afirmații, dacă este, ea nu reprezintă în dinamica socială și special în economia biologică decât energia individuală sub manifestările ei delicate dar mai puțin costisitoare și care pot fi servite din rezerve mai modeste și din acumulări în cantități mai mici: percepere, meditare, contemplare, inteligență, îndemănare ș. a. — pe când energia sub forma ei abundentă de: mișcare, inițiativă, stăruință viguroasă, acțiune îndelungată ș. a., care consumă și cere cantități mai mari și corespunde deci unor rezerve și imagazinări îndestulătoare în organisme, noi n'o avem decât la câțiva în mod permanent și la cei mulți numai în mod intermitent și sporadic.

Așa se explică de ce nici sporturile bărbătești, afară de câteva jocuri, nici întreprinderile îndrăznețe și de lungă durată nu sunt încă caracteristica Românului. La el resemnarea, răbdarea și veșnica nădejde în vremuri mai bune — apa trece pietrele rămân — țin loc de toate actele, ce ar putea dovedi o fire energetică.

E drept că la noi lipsesc pildele bune, exortația și îndemnul prin obiceiuri pomenite, prin cultură și prin educație, care, în virtutea principiului inerției sociale pot face și fac că omul repetă, înconștient chiar, ceea ce a apucat or ce vede mai des împrejurul lui — dar trebuie să li se adauge neapărat și cât mai neîntârziat hrănirea substanțială și igienică, altfel n'are de unde să se imaginezeze energia necesară pornirilor de vie activitate, de repetate și continue încercări, de îndelungată stăruință.

Asta vară făceam ogoare și pusesem vre-o treizeci de

pluguri brazdă după brazdă, în loc să-i dau fiecăruia întinderea ce vrea să ia. Cum stăruiam personal pe lângă oameni ca să se facă arătură adâncă și brazda răspunsă, la un moment de odihnă, îmi spune unul din săteni— „o fi bună și munca asta, dar tot ăl de sus le drege pe toate“. Era o aluzie subțire că îi puneam la o muncă grea și cu toate astea poate inutilă, fiindcă la urma urmii tot vremea și nu numai munca decide de recolte.

Am început atunci să le explic că cele două arături au o foarte mare importanță; — întâi, tocmai pentru ca pământul, din care se nutrește planta să fie adus în stare, să poată profita mai bine de: ploaea, zăpada, înghețurile, vânturile, aerul, soarele, căldura, umezelile cu fermenții ș. a. pe care în adevăr numai Dumnezeu ni le trimete într'un an și în măsura în care am avea nevoie; — al doilea, pentru că e singurul mijloc, ca să se curețe locurile de rădăcinile mai adânci și de alte erburi a căror semințe le aduc vânturile, paserile cerului, alte animale ș. a. și astfel, pe pământul pe care sădim să crească numai planta care o punem, nu și altele care nu fac decât să-i fure din hrana de care ar putea dispune.

Nu isprăvisem însă bine explicarea și unul din ei, căci erau toți pe lângă mine, începe: „e ca mielul care sugă singur la o oaie voinică, măi; altfel îi merge la ăla care sugă numai el la oaea dreasă și altfel dacă mai apleci la măsă și pe alții“.

Adică o încheere a explicației mele printr'o admirabilă concretizare, care constituie cea mai sigură dovadă că, cel puțin unii din ei, înțelesese bine și repede rolul final al unei bune arături.

Tot astfel altă dată, îi cam luasem eu la zor pe săteni, ca să se îngrijească de nutrețuri: lucernă, trifoi, mei pășăresc ș. a. căci, mai ales pe epari (așa le zic ei la cei cari au cai în loc de boi de muncă) n'o să-i mai las să umble noaptea pe câmp, fiindcă strică cu vitele bucatele, ori dinadins ori adormind. Și cum erau adunați la conacul mo-

șiei, mă întreabă unul: „Domnule Costică, să fie, frate, adevărat că sunt în alte părți vaci care dau pe toată ziua și în tot anul câte 15–20 kilo de lapte?”.

Ca răspuns, eu le povestesc cum un țăran de lângă *Kraitznach*, care avea două vaci, de care se servea și la arătură și la transpoarte, vânduse în anul 1904, când l-am vizitat eu, 8.284 litri de lapte, în afară de ce mâncase el în familie, cam peste un litru și jumătate pe zi, fiindcă pe una o mulsese 302 zile din an, iar pe alta numai 287. Luase pe lapte în lei 1.295, fiindcă îl vânduse între 14 și 18 centime litrul, după sezon.

Ei se cam speriaseră de suma încasată și când le adaug „că țăranul neamț era nemulțumit de profitul anului acela, fiindcă nutrețul fusese cam scump”, mirarea le creștea mereu. Când le citesc însă, căci aveam întâmplător notele exact cum le luasem pe un carnet, că țăranul german îmi spusese că o vacă de ale lui trebuia să consume, cu nutreț și cu apă, dela 55 de kilograme în sus pe 24 ore și că în această cantitate trebuie să intre cel puțin 27 kilograme de nutreț solid, adică de: fân și pae tocate, sfeclă, cartofi, morcovi, țărâțe, borhoturi și turte dela fabrici, ceva uruială ș. a. toate combinate așa ca s'o și umfle, spre a-i da senzația de sătulă, și s'o și hrănească, și că toate acestea costă și că revin la 1,20 lei pe zi, de fiecare vacă, atunci fețele lor se mai luminează, probă că încep să înțeleagă; iar când continuam arătând că e lucru de înțeles, că o vită, care introduce în stomacul ei dela 55 kgr. în sus pe 24 de ore și de diverse nutrețuri, are de unde să pună carnea, grăsimea și oasele, absolut indispensabile oricărei vite care trăește, are de unde să dea urina, nădușeala și toate celelalte eliminări, ce le face organismul oricărui animal, și că tot îi poate rămâne în fine de unde să scoată și cele 14 până la 20 litri de lapte; pe când la noi ce poate culge, de pe câmpurile de izlazuri tocate și de pe miriștile bătute de vite, o biată vacă umblând de colo colo, adică cheltuind viața aproape pe atât pe cât adună, căci toate

umpletele alea și toată economia vieții ei de vită trebuie să le scoată din ceva, și de unde dar să-i mai rămână și pentru vițel și stăpân, -- mă pomenesc cu unul: „la noi vrem să luăm cinci duble din sacul în care am pus numai două“.

Probă iar evidentă c'a înțeles bine și că săteanul român e în adevăr deștept, manifestări cu care ne măgulim și ne mândrim mulți; și am putea chiar s'o facem cu conștiința împăcată, dacă din fericire inteligența ar putea reprezintă vitalitatea în toată complexitatea și exigențele ei.

Când pășești însă mai departe, urmărind efectele practice și sociale ale acestei deșteptăciuni înăscute, și compari mai ales cu vitalitatea altor neamuri, atunci reese limpede că Românul, dacă are mica cantitate de energie indispensabilă încordărilor de câteva momente a atenției și procesului psihologic de a trage concluzii logice, când e vorba însă de a traduce în fapte concluziunile iscusitei lui gândiri, de pildă în cazul vacii: de a trece dela pricepere la fapte, adică de a găsi materialul, locul și a pune munca ce trebuie ca să facă o coșare ca lumea; de a munci: ca să cultive, să adune și să păstreze nutrețurile; de a se osteni să le toace și să le dea de 4-5 ori pe zi la vită, s'o adape, s'o țasale, s'o mulgă de trei ori pe zi ca neamțul, în vase curate și bine spălate, să ducă laptele regulat acolo unde se cere ș. a., și toate acestea an cu an, regulat ca un ceasornic, până la adânci bătrânețe și încă din tată în fiu. Pentru toate aceste acte, care singure au importanță pentru a desăvârși acea deșteptăciune înăscută, săteanul român, cași vaca românească față de cantitatea de lapte dela vaca nemțească, nu are înmagazinată în corpul lui energia de unde să poată întreprinde întregul șir de fapte, care tocmai dau Neamțului, Belgianului, Americanului ș. a. un alt izvor de vitalitate decât cea pe care o manifestă Românul în existența lui de om, cu toate că ceilalți par mai greoi ca el în modul și felul lor de a pricepe și descurcă fenomenele gândirii.

Se poate chiar ca această greutate de gândire spontanee, la neamuri altfel mai culte decât noi, să provină tocmai din faptul strănsei legături ce există de obicei la ele între gândire și execuție, căci pe când acolo a gândi la un lucru și a găsi o soluție e aproape un angajament spre a o și executa, greutățile inerente executării, de care la ei e deci legată orice soluție, intervin în procesul gândirilor și înfrânează și fac greoaie înțelegerea repede. Pe când la noi a gândi despre o stare de lucruri și a executa soluția găsită, fiind, în marea majoritate a cazurilor, două direcții și chiar două domenii de vitalitate bine deosebite, concluziunile pare că nu angajează acțiunea la individualitățile românești, câmpul gândirilor extraordinare devine astfel liber, și atunci fiecare poate gândi foarte logic și capătă chiar o dexteritate și o ușurință în aceasta, întru cât soluția logică n'are consecințe, căci nu-l împiedecă de loc să treacă tocmai în aceeași ordine de idei la acte certate cu cea mai elementară logică. Una gândește or spune și alta face, — caracteristic la Români.

Din punctul de vedere al dinamicii sociale românești să impune, să punem toată încordarea noastră la sporirea energiei naționale.

Întâi, să căutăm prin toate mijloacele o întrebuițare mai igienică a mult puținei hrane de care dispunem în masa cea mare a populațiunii, căci, și din rubrica respectivă a consumațiunii în cereale pe cap de om și din cele ce putem constata orcând, se vede că s'ar putea, chiar din cantitățile actuale, dacă le-am ști prepară mai bine și întrebuița mai cu socoteală, *da* locuitorilor țării o hrană mult mai nutritivă, mai întăritoare și mai plăcută.

Al doilea, trebuiesc găsite mijloacele ca să se sporească cantitatea de hrană în toate clasele sociale, în raport cu munca și cu greutățile ce le avem în lupta pentru existență cu alte popoare.

Al treilea, trebuie neapărat să chibzuim ca să nu chel-

tuim în vânt. ci pe cât se va putea mai cu economie energia națională, multă puțină cât este.

Mai ales că se petrece un fapt foarte dureros din punctul de vedere al întrebuințării energiei românești.

În păturile de sus și la multă tinerime, unde, prin abundența de hrană și bun trai, s'ar putea îngrămădi mai multă energie disponibilă, acolo din nenorocire aproape tot prisosul și de multe ori și din capete se cheltuește ori pe nimicuri sau chiar în acte ruinătoare sănătății; iar în păturile de jos, unde rezerva de energie s'ar cheltui aproape integral numai în acte de interes social, acolo sau n'au hrana îndestulătoare sau nu știu s'o întrebuințeze nici pe cea care o au. În cât din amândouă părțile energia noastră ca popor e în mare suferință, față de cea ce ar putea să fie chiar în condițiunile actuale și așa neindestulătoare cum sunt.

Afară de alcoolism, boale și neingrijire, care sunt de altfel, în proporții diferite bine înțeles dela unul la altul, și pierderile în energie a altor neamuri, nu cunosc la țară ca secătuire de energie în cantități considerabile, decât sălbaticul obicei „de a șede fetele cu băieții“ care se practică în marea majoritate a populației din județele dela câmp, pe Dunăre mai cu seamă, în contra căruia trebuie să lupte din răspuțeri învățătorii, preoții, proprietarii și toți oamenii de bine, ca în contra celei mai necurate din apucăturile păgâne, ce s'au păstrat încă la poporul nostru, și prin care se scurg de vlagă dela 15 la 25 de ani mii de tineri și se necinstesc și demoralizează, la o vârstă foarte fragedă, tot atâtea fete.

Incolo, toate slăbiciunile, de care dă din nenorocire prea multe dovezi neamul nostru, nu sunt decât lipsă în majoritatea organismelor de energie, de acțiune și de inițiativă, caracteristica și consecința directă: a insuficienței de hrană, și în general a ignoranței de a ne servi cu știință și artă de nutrimentele ce le avem, și a nechibzuinței de a cheltui și întrebuința cu pricepere energia de care totuși trebuie să dispunem, din momentul ce trăim în condițiuni

de a ne putea, când mai bine când mai rău, perpetua neamul.

Ar fi din aceste puncte de vedere chiar foarte interesante și instructiv de studiat istoricește și de controlat, dacă slăbirea virtuților și a calităților ostășești, precum și întregul șir de slăbiciuni, ce cu secolul al XVI-lea încep se apară în neamul nostru, nu corespund cu sărăcirea și mizeria din ce în ce mai mare a țărănimii și cu coruperea prin luxul și moliciunea împrumutate dela alte neamuri de păturile noastre dirigente.

Azi numai lipsa de energie în masa populației explică, cum de în sate de sute de familii câte o secătură de notar or câte un bețiv de primar sau un puchinos de ovreiu, or vreun pehlivan de grecotei „ii învârtește pe toți după deget“ și tot astfel ne putem explica de ce la noi, cine are guvernul cu budgetul, are tot; și de ce în blagoslovita de țară românească nu există de fapt legi, administrație și justiție decât pentru unii și în anumite condițiuni.

Noțiunea de drept implică imediat acțiunea de apărare a aceluia drept, energia de a rezista la confiscarea lui; trebuie cineva care să pretindă cu vigoare, să ceară cu stăruință acel drept, să simtă viu lipsa lui; dacă nu e nimeni să-l reclame cu vitalitate sau să se opună cu îndârjire la călcarea lui, atunci nu mai poate fi vorba de lege, orcât ar fi de groase volumele de colecțiuni de legi și orcât ar fi de extraordinară activitatea sesiunilor parlamentare.

Legea, ca și orice drept, n'are valoare reală decât atât cât sunt efectiv obligați toți cetățenii unui stat să le respecte, nu numai câțiva.

Dacă pe lângă aceste considerațiuni mai facem să intervenă și rolul important cel are *principiul asociațiunii* în buna întrebuințare și potențiere a energiei și forțelor individuale, și ținem socoteală că, din nenorocire, Românul practică acest mare și binecuvântat principiu într-o foarte redusă măsură sau de loc, cred că avem atunci cheia multora din nenumăratele noastre slăbiciuni ca popor, față de

multe neamuri, unele cu o populație mult mai mică la km², iar altele locuind țări în condițiuni naturale mult mai îngrate. Fiindcă din două națiuni A și B, de altfel în condițiuni egale, chiar dacă în majoritatea populației locuitorii din A ar fi respectiv superiori individual locuitorilor din B, nu ca în cazul nostru unde suntem mai nevoiași, totuși, dacă locuitorii din B, în mod conștient sau prin atavism, se grupează și se asociază în mai toate actele importante ale luptei pentru trai, lucrând mai mult în societăți, pe când locuitorii din A ar trăi și lupta mai mult răsleți și izolați. „fiecare cu rostul lui“, nația B se va prezenta cu mult superioară națiunii A, ca energie și vitalitate tocmai în actele de progres și civilizație.

E timpul cred să revin la Gazogenul Riche & Brătășianu și la importanța lui în economia noastră, agricolă mai cu seamă.

Energia de tracțiune în vitele noastre nu corespunde de loc numărului de capete, ce ni-l dă statistica, din cauza mizerabilei stări în care sunt întreținute și nutrite în foarte marea lor majoritate.

Energia de acțiune, de inițiativă, de stăruință, de continuitate în populația băștinașă lasă foarte mult de dorit, probă că țări cu o populație mult mai puțin deasă ca a noastră și în condițiuni naturale egale sau foarte puțin superioare condițiilor țării românești, iar altele, deși cu o populație mai deasă, dar în condițiuni casnice cu totul îngrate, și se prezintă cu o activitate uimitoare și ca cantitate și ca calitate față de munca săvârșită de națiunea română.

Amândouă aceste mari slăbiciuni se pot îndrepta cu siguranță printr'o hrană mai îmbelșugată, mai nutritivă și printr'o mai mare chibzuință în întrebuințarea și a hranei și a energiei de care dispunem și vom dispune din ce în

ce mai mult cu vremea. Suntem datori să începem neîntârziat mari eforturi în aceste direcțiuni.

Dar orcât vor fi de serioase eforturile noastre și orcât vor fi de apreciable rezultatele lor, lipsa de brațe și de animale de tracțiune se va simți din ce în ce mai mult, chiar admitând, cum stă în realitate lucrul, că rasa vitelor merge îmbunătățindu-se și că populația dela țară, cu toată teribila mortalitate în copii, crește binișor. Pentrucă, pe de o parte rezultatele străduințelor noastre în sporirea energiei vitelor și a populațiunii nu vor crește în proporția nevoilor, care se înmulțesc continuu și ele; iar pe de altă parte toată munca câmpului, și mai cu seamă arăturile și strânsul bucatelor, se îndeplinesc în condițiuni foarte defectuoase azi, și la marea și la mica proprietate, și cu cât săteanul va căpăta conștiința valorii exacte a muncii lui, cu atât el se va deda mai cu stăruință și pricepere la lucrul pământului lui, cu atât dar vor fi mai puține brațe și vite disponibile, de închiriat or de vânzare, tocmai în momentele cele mai critice pentru toți, ele fiind absorbite de muncile sătenilor.

În asemenea condițiuni se impune neapărat să luăm scama și să recurgem din vreme la *tracțiunea mecanică*, — întâi, pentrucă e auxiliarul puternic al muncii omului și a animalelor și cu care alte popoare, în special Argentina și Statele Unite, și anume în agricultură, au făcut și fac minuni; al doilea, pentrucă preocupări speciale condițiunilor noastre de rezerve în energie de vite și de populație ne impun neapărat, să alergăm și la acest al treilea foarte blagoslovit mijloc de muncă.

E drept că, după statistica noastră de import, noi introducem comparativ cu alte țări foarte multe mașini agricole, dar, deși nu a apărut încă la noi o statistică a întrebuintării și repartiției lor, *a priori* se poate susține, că mașinile la noi, cași vitele și populația, nu lucrează în plină forță de întrebuintare, căci atunci rezultatele ar fi de sigur altele decât cele pe care le vedem.

În împrejurări destul de critice, ca cele în care se află

acum agricultura, soarta, care ne-a ajutat în mai toate momentele grele ale vicții noastre ca popor, pare că ne are în grija ei și de astă dată.

Azi cu gazogenul Riche & Brătășianu, mâine cine mai poate ști cu care invențiune, dar e cert că această perfecționare de gazogen ne vine tocmai la „țanc“, cum zice țăranul.

Orcine se poate convinge mergând la Coșoveni, la Șopârlița, la Fălcoi, la școala de meserii din Craiova și în curând la fabrica de chibrituri din București, *ca pentru o cheltuială de 30 lei se poate dispune 15 ceasuri de o putere de 100 de cai efectivi*, fiindcă un cal revine la 2 centime pe oră.

Cine pune 300 pogoane de grâu dispune din pac, grație acestui gazogen, de un combustibil, care să-i dea zilnic 15 ceasuri 100 de cai efectivi putere, dela 15 Martie la 15 Octombrie. Adecă o energie considerabilă, care, transformându-se în forță electrică, se poate întrebuința la : arat, grăpat, semănat, tăvălugit, rărișat, boronat, secerat, treerat, măcinat, pompat, pus în mișcare camioane automobile și alte întrebuințări agricole sau industriale.

Făcând socoteala că în afară de lignit, reziduri de petrol, lemne cu răzăturile dela ferestre, care se pot întrebuința și ele foarte bine, noi dispunem de fel de fel de erburi, stufuri, păpurișuri, și alte materiale, care se pierd azi, și în definitiv de paele dela circa două milioane de pogoane de grâu anual ale marei proprietăți, vedem dar, că avem cu ce să ne nutrim și vite mult mai multe decât azi, și să obținem și forța motrice colosală de un milion de cai efectivi zilnic, energie cu care să putem transforma într'o grădină toată țara românească și rezolva greaua problemă a irigațiunilor și a industriilor anexe agriculturii.

Dacă mai ținem seama, — că aparatul e foarte simplu, în cât se poate cu înlesnire construi în țară și conduce de orcare țăran mai îndemânic: că el se poate instala oriunde, pentrucă nu consumă apă aproape de loc — putem nutri

speranța foarte legitimă că un mare viitor se deschide agriculturii noastre și un puternic sprijin ne vine în foarte complexa chestie țărănească.

Cu prilejul gazogenului Riche & Brătășianu am crezut că e bine să profit de ocaziune și să întind privirile cam în toată complexitatea ce o comportă acest nou și puternic izvor de energie efină, tocmai ca să scot în evidență și pe această cale că noi, Românii, suntem dela Dumnezeu în condițiuni și cosmice și telurice, care ne îndreptățesc, cu toată cinstea și serioșitatea, să fim printre cele dintâi și cele mai alese neamuri ale lumii, numai dacă am vrea să fim și noi oameni, căci „Dumnezeu dă, dar în obor nu bagă“, zice proverbul românesc.

Bonn, Ianuarie 1907.

C. ALIMĂNEȘTIANU.

O NOUĂ PUBLICAȚIE DE DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE — RECENZIUŢE —

IV⁽¹⁾.

Încă dela începutul acestei recenzii, am arătat cum d. St. N. n'a fost în stare, pentru alcătuirea publicației sale, să orânduiască măcar sistematic materialul său documentar.

— La ce dar, se vor întrebă cu drept cuvânt cetitorii, să mai căutăm în publicația d-lui St. N. acea tehnică specială de elaborare, care se observă în publicațiile științifice întreprinse în domeniul cercetărilor istorice, dacă d-sa n'a fost în stare să îndeplinească o lucrare atât de simplă și ușoară ca aceasta?

Aci e bine, credem, să răspundem că nu va fi atât vorba de tehnica specială de elaborare a publicațiilor istorice, — pentru a cărei însușire se cere dela cineva ori aptitudini pe cari d. St. N. nu le posedă, ori lucrări practice de seminarii pe cari d. St. N. nu le-a făcut; ci va fi vorba mai mult de o altă tehnică, tot specială, dar proprie, până acum cel puțin, numai autorului publicației de „Documente slavo-române“, pentru a căreia alcătuire d. St. N. a întrebuințat mijloace cu totul tot neobișnuite.

Și iată anume despre ce e vorba.

La darea în vileag a publicației d-lui St. N., o bună parte din documentele și inscripțiile cuprinse în cartea sa, erau cunoscute cercetătorilor din publicațiile anterioare ale d-lor Kozak (*Die Inschriften aus der Bukovina*), Iorga (*Inscripții din Bisericile României*), Bogdan (*Documente moldovenești*, extras din *Convorbiri Literare*, XXXIX, NNo. 7-10) și

(¹) Vezi această revistă, a. XL, NNo. 11 și 12.

altora a căror nume se vor vedea mai jos. Evident însă că orșicine, deci și d. St. N., e liber și în dreptul său — dacă are mijloace și crede că mai poate fi de folos cuiva — să retipărească documente și inscripții publicate de alții mai înainte, și aceasta nu numai odată, ci chiar și de două ori în aceeași publicație, cum am văzut c'a făcut d. St. N.

Acest drept însă pentru editorii corecți, deci cu conștiința răspunderii pentru scrisul lor, e împreună cu o datorie: să mărturisească unde și cine — bine sau rău, indiferent — a mai publicat izvoarele istorice pe cari ei le retipăresc, adică să mărturisească tocmai ceea ce d. St. N. a căutat să ascundă.

Să mergem însă și mai departe: să îngăduim că ceea ce pentru unii trebuie să fie o datorie de conștiință, pentru alții poate să nu fie, la mijloc fiind cestiune de mentalitate. Cu aceasta însă cestiunea tot nu-i închisă. Căci dacă se poate îngădui o reticență, nu se poate îngădui nimănui sub nici un cuvânt și fără pedeapsa de a nu fi clasat între cei certați cu adevărul:

Să afirme. într'o prefață scrisă cel mai curând în toamna anului 1905⁽¹⁾, despre documentele moldovenesti din Arhivul Brașovului că „nu sunt cunoscute” p. VI), — când ele au fost comunicate Academiei Române, în parte, la 1894 și 1899 de d. Gr. Tocilescu (v. *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXVII, adm. și dez., 103) și, în total, la 10 Decembrie 1904 de d. I. Bogdan (*ibidem*, 102 sq.);

Să afirme, în același loc și despre aceleași documente, „că văd pentru prima oară lumina”, — când ele au fost tipărite de d. Bogdan într'o publicație pe care d. St. N. a cunoscut-o mai înainte de a-și fi tipărit cartea sa în întregime⁽²⁾, căci, cum am arătat mai înainte, cu evidența coloanelor paralele (a. XL din aș. rev., p. 1070 n. 1), d-sa a *imprimutat* din această publicație date și adnotațiuni istorice;

În sfârșit, să lase nerectificate afirmările dela p. 26 (scrisoarea lui Neacșu dela Câmpulung, No. IX, „se publică cu litere cirilice ca în original pentru prima oară aci”) și dela p. 219 (scrisoarea lui Razgon Iștfan, No. XCII „este inedită”), — când amândouă aceste scrisori au fost publicate de d. Bog-

(¹) Dovada o face citarea în această prefață a unui memoriu (Îndreptări și întregiri la Istoria Românilor) al d-lui N. Iorga, apărut în Analele Academiei Române (ser. II, t. XXVII) numai în toamna a. 1905.

(²) Aceasta s'a îndeplinit în 1906, cum arată de altfel și recenzentul d-lui St. N. din ziarul *Cronica* (20 Decembrie 1906).

dan în vol. I din *Docum. privitoare la rel. Terii Românești* (pp. XXXIV și 49), publicație apărută înaintea celei a d-lui St. N. (1) și asemenea cunoscută bine acestuia (v. mai sus, p. 1070, n. 2).

Câte afirmări, atâtea neadevăruri.

Asemenea procede d. St. N. cu cea mai mare parte a inscripțiilor publicației sale: le tipărește fără să arate unde și de cine au fost publicate mai întâi.

Astfel: inscripțiile dela Tismana, Mislea și Cozia (p. 77) au fost publicate de d. Ștefulescu (*Tismana*, ed. 2.a. București 1903, 92 și 94); epitaful Doamnei Ana dela Bistrița † 1418 (p. 87) = Melchisedec (*Notițe istorice și arheologice*, București 1885, 62) și Iorga (*Inscripții*, 38-9); inscripția cu privire la moartea lui Ștefan II Vv. Moldovei (p. 97) = Melchisedec (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, I (1884), 140, No. 89); epitaful aceluiaș Voevod † 1447 (pp. 97-8) = acelaș (*Notițe*, 5); epitaful Doamnei Oltea (p. 147) = Iorga (*o. c.*, 61); pisania dela bis. Uspenia din Botoșani (p. 159) = acelaș (*o. c.*, 226) și, mai înainte, Al. Papadopol-Calimach (*Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. VIII, 134); pisania m-rei Pobrata (p. 159) = Melchisedec (*Notițe*, 152) și Iorga (*o. c.*, 56); epitaful lui Petru Rareș și al Doamnei sale Elena (p. 160) = aceiași (*Notițe*, 154 și *Inscripții*, 56-7); pisania m-rei Bistrița (p. 164) = aceiași (*Notițe*, 60 și *Inscripții*, 37); epitaful lui Ștefan Vodă, fiul Lăpușneanului (p. 164) = Iorga (*o. c.*, 58); epitaful Teofanei, fca aceluiaș (p. 164) = acelaș (*o. c.*, 47); epitaful Doamnei Stana † 1518 (p. 174) = Kozak (*o. c.*, 116); epitaful lui Gligorcea Vornicul (pp. 202-3) = acelaș (*o. c.*, 207); epitaful Zamfirei lui Ieremie Movilă și al acestuia însuși (p. 206) = acelaș (*o. c.*, 166 și 167); inscripția dela Curtea Veche din București (p. 244) = Musceleanu (*Monumentele Străbunilor*, 67) și Iorga (*o. c.*, 260-1); epitaful lui Vladislav Vv. dela Dealu (p. 254) = Iorga (*o. c.*, 100); epitaful Despinei, fca lui Petru Șchiopul (p. 274) = acelaș (*o. c.*, 16); inscripțiile dela Bucovăț (pp. 280-1) = acelaș (*o. c.*, 213-4); inscripția lui Vlad Vodă dela Radu-Vodă din București (p. 282) = acelaș (*o. c.*, 247); inscripția de pe aghiazmatarul dela Mărgineni (p. 307) = acelaș (*o. c.*, 94) și a. m. d.

Față cu aceste, d. St. N., va repetă, fără îndoială, mărturisirea din prefața cărții sale (p. VI): „Am reprodus o

(1) E menționată în memoriul d-lui Iorga citat de d. St. N. în prefața cărții sale.

sumă de inscripțiuni în text și traducere, inscripțiuni culese de mine de pe la diferite mănăstiri și biserici din țară".

Da, însă — testis unus, testis nullus!

Evident că așa fel publicația crește, crește mereu: nu însă spre buna reputație a autorului editor și nici spre folosul cetitorului-cercetător, căci acesta, având trebuință de-a consulta inscripțiile Bucovinene, bună oară, se va îndrepta tot la d. Kozak și nu la d. St. N., care, de altfel, nu prezintă serioasă încredere nici ca editor măcar. Căci ce încredere poate prezenta un editor care citește „decanul Hanos sau Haneș" în loc de „Decaneșul" (1) și „la Ion" în loc de „Laiot" ?

Operația de augmentare a publicației merge însă și mai departe: se extinde și asupra adnotațiilor istorice, dintre cari unele am arătat (tot cu evidența coloanelor paralele!), atunci când am cercetat datarea documentelor, în ce fel s'au înjghebat, cu imprumuturi, prefăcute ori neprefăcute, dar totdeauna nemărturisite. Ducând acum această cercetare mai departe, vom constata că pagini întregi din adnotațiile istorice ale publicației d-lui St. N. sunt înjghebate prin repetări de expuneri și narațiuni, culese — cu egal interes și sărguință — de prin tot felul de opere și lucrări istorice, edite și inedite.

Așa, de o pildă, iată ce zice d. Onciul în cursul său de Istoria Românilor dela Universitate (curs stenografiat, 1903-4, f. 223) și iată ce zice și d. St. N., fără citații, într'ale sale Documente slavo-române, p. 130:

In scrisoarea sa către Arhiepiscop. Stefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oștiau în țările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din țara arnăuțească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacă Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expedițiune în țara arnăuțească, adică Albania, con-

In scrisoarea sa către Arhiepiscop, Stefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oștiau în țările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei, se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din țara arnăuțească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacă Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expedițiune în țara arnăuțească, adică Albania, con-

(1) Pentru această denumire, a se vedea, I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării-Românești*, I, 384.

dusă de Mohamet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebuie să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menționează această expediție ca întâmplată puțin mai înainte. Și notița contemporană din Nomocanonul, în care s'a păstrat această corespondență, spune că Dorotei a fost scos din scaun și dus la Constantinopol în anul 6974 (1466), în al cincisprezecelea an al domniei lui Mahomet.

Mitropolitul Visarion, pentru urmașul căruia Ștefan ceru bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când țara era împărțită între doi Domni, luase titlul de Mitropolit, ca episcop al țării de jos.

dusă de Mahomet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebuie să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menționează această expediție ca întâmplată puțin mai înainte. Și notița contemporană din Nomocanonul, în care s'a păstrat această corespondență, spune că Dorotei a fost scos din scaun și dus la Constantinopol în anul 6974 (1466), în al cincisprezecelea an al domniei lui Mahomet.

Mitropolitul Visarion, pentru urmașul căruia Ștefan ceru bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când țara era împărțită între doi Domni luase titlul de Mitropolit, ca episcop al țării de jos.

Tot așa (fără citații) reproduce d. St. N. la p. 280 a publicației sale două pagini (7-8) din *Contribuțiuni la Istoria Munteniei* ale d-lui N. Iorga, iar la p. 292 o pagină (141) din *Cuvinte din Bătrâni* (vol. I) ale d-lui B. P. Hasdeu.⁽¹⁾

Și d-sa crede că-i suficient, pentru edificarea cetitorilor și pentru împăcarea conștiinței sale, să adauge: *rectifică* d. Onciul, *spune* d. Iorga, și *zice* d. Hasdeu, fără a indica prin semnele îndătinat unde încep și sfârșesc rectificările, spusese și zisele d-lor Onciul, Iorga și Hasdeu și unde sfârșesc și încep ale d-sale — d-lui St. N.!

E, se'nțelege, și acesta un fel de a înjgheba cercetări istorice; dar, cum ziceam mai sus, cu totul special și, până acum cel puțin, propriu numai autorului publicației de „Documente slavo române“.

Acum, după ce am văzut în ce fel a improvizat d. St. N. materialul istoric al publicației sale, să vedem metoda și forma în care ni l prezintă. Cercetarea noastră în această privință va fi scurtă, căci am avut prilejul mai înainte să ara-

⁽¹⁾ Semnalăm numai exemplele în care reproducerea se prezintă în formă mai compactă, căci afară de aceste sunt multe altele, în care reproducerea s'a căutat a se ascunde prin intreruperi și inver-siuni, foarte deochete însă.

tăm cele mai multe scăderi pe cari ar fi trebuit să le relevăm în acest loc (orânduirea nesistematică a materialului documentar, neindeplinirea lucrărilor ce condiționează editarea științifică a textelor, spăimântătoarea mixtură boțezată „adnotațiuni istorice“, dezvoltarea din nou a unor cestiuni bine și în deobște cunoscute, repetarea aceluiași cestiuni de două și de trei ori, contrazicerile și greșelile numeroase, neexactitate în tipărirea mai ales a datelor etc). Nu ne mai rămâne deci decât să arătăm cum d. St. N a citat publicațiunile întrebuițate, a făcut rectificările observate și a alcătuit indicele numelor. Și aci iarăș, cu părere de rău, vom fi nevoiți să facem unele constatări puțin măluitoare pentru d. St. N.

Așa d-sa nu-i familiarizat nici măcar cu modul obișnuit de a cită publicațiunile. Aceasta pentru că nu merge nicio-dată direct la izvoarele sau lucrările istorice pe cari le menționează, ci le împrumută de pe unde și cum poate. Astfel reproducand după d. Hasdeu (*Cuvinte din Bătrâni*, I, 141) o pagină despre Banul Udrea al lui Mihai Viteazul, reproduce aidoma și citatele de acolo, între cari unul sună (p. 292): „v. Heidenstein, p. 236“. Acest citat care și are rostul său la d. Hasdeu, unde la p. 105 se dă și titlul operii lui Heidenstein (*Rerum Polonicarum libri XII*, Francfurti 1672), evident, așa cum e, n'are nici o noimă la d. St. N.!

În aceeaș categoriie pot intră citatele în care se înseamnă numai nume de autori, fără vre-o altă indicațiune [Marco Bandini la p. 87, Barovius la p. 288, Bielski la p. 365, Cromer la pp. 88 și 116, Dlugosz la pp. 88, 99, 110, și 115, Logofătul Miron (*sic*) la p. 168, Mihovie (*sic*) la p. 116, Ostermeyer la pp. 244 și 272, Turocz (*sic*) la p. 4, Urechie la pp. 115, 174, 181 și 202, Windecke, la p. 220 și Wagner Saros (?) la p. 84]; acele în cari pe lângă numele autorilor se mai dă și paginile, însă tot fără vre-o altă indicațiune [Șincai, 240 (la p. 274), Venelin, p. 111 (la p. 9), Uljanitki, p. 70 și 78 (la pp. 225 și 121-2)]; în sfârșit acele în care, deși se dau unele indicațiuni, lipsesc tocmai cele absolut necesare [Létop. (ediția ?), I p. 151 și 164 (la pp. 148 și 185), Quellen (ce fel ?) I, p. 21 (la pp. 10, 37 și 75), Cuvinte din Bătrâni (volumul ?), p. 140 și 147 (la p. 292), Xenopol, Istoria Românilor (ediția ? volumul ?), p. 356 (la p. 182), Graf Teleki Iozef, Hunyadiak Kora (volumul ? pagina ?) la p. 110, Șincai, Cronica Românilor (ediția ? volumul ?) pp. 54 și 102 (la p. 116), Al. Ștefulescu, Tismana (ediția ?), p. 137 (la p. 65), Engel, *Geschichte der Wal.* (volumul ?), p. 189 (la p. 10).

Așa mai departe am putea înmulți îndestul aceste exemple, căci mai nu e citat în publicația d-lui St. N. care să fie bine făcut, afară bine înțeles de unele din cele împrumutate. Nevoind însă a încărca prea mult această pagină ne oprim aci, relevând un citat de toată frumusețea, dela p. 84. Acolo se zice: vezi „Enciclopedia Ungară *de A. Pallas*“ (A Pallas Nagy Lexikona). Acum știți cine e acest *A. Pallas*, pe care d. St. N. îl crede de autor al marelui Lexicon jubilar milenar unguresc? Insăș *Minerva* (Pallas Athene)! Dar nu cea născută din capul lui Jupiter, ci aceea care în capitala Ungariei numește un mare institut de editură, cum bunăoară ar fi sau mai bine poate fi „Minerva“ din București, care, dacă ar edita o Enciclopedie românească, d. St. N. consecvent cu sine, ar trebui s'o citeze: „vezi Enciclopedia românească *de Minerva*“, căci la aceasta se reduce lucrul. Iată la ce ridicul poate duce ușurința și nepriceperea!

Neapărat că o publicațiune ca aceea a d-lui St. N. cu numeroase greșeli, contradicții și reveniri, nu se putea să nu cuprindă și o respectabilă erată, corigendă et adendă, în care cetitorul să poată urmări greșelile strecurate, îndreptările făcute și ultimele rezultate ale cercetărilor autorului. Evident, lucru folositor, dar nu și deplin. Căci autorul în loc să concentreze acolo, unde se caută de obicei, îndreptările ce are de făcut, le ascunde prin tot felul de note, unde nu le poate găsi decât cetitorul atent și răbdător. Aceasta se înțelege în paguba d-lui St. N. Așa bunăoară în câteva cuvinte pierdute în notele dela pp. 225 și 338, ni se spune că adnotațiunile dela pp. 98-9 sunt greșite. Mai caracteristic însă, pentru felul de a lucra al autorului decât aceste rectificări, sunt trimiterile lămuritoare ce le face dela un loc la altul. Astfel la p. 173 ne trimete la p. 170 ca să găsim ceva ce *mi* se află acolo; iar la pp. 185, 242 și 281 ne trimite la pp. 164, 4 și 275, ca să găsim cu totul *altceva* decât ceea ce dorește d. St. N.

Se poate ceva mai neglijent?

Cu aceste am ajuns la tabla numerelor, despre care iarăș trebuie să spunem câteva cuvinte, căci chiar alcătuirea unei table de acestea e o lucrare care trebuie făcută cu răbdare, cu grije și... inteligentă. Altfel ajungi să faci o tablă ca a d-lui St. N., în care unele nume de locuri și persoane sunt trecute de două, trei, ba chiar și de patru ori (Zápolya, bună oară e pus și la Ianăș Voevod, Ianăș Craiul și Ioanoș Craiul), iar altele niciodată. Controlul îl poate face ori și

cine. Pe lângă aceste scăderi, tabla cărții d-lui St. N. conține și destule curiozități. Așa Dimitrie Iacșici e pus și la Dimitrie și la Iacșici, Zottu Tzigară, ginerele lui Petru Șchiopul, e pus și la Zottu și la Tzigară, târgul Roman e pus și la târgul și la Roman, Ruxandra Doamna din Moldova, e pusă de două ori, odată ca fiica lui Petru Rareș, a doua oară ca soție a lui Alexandru Lăpușeanu, pe când Ruxandra Doamna din Țara Românească e pusă o singură dată și ca fiică a lui Neagoe Basarab și ca soție a lui Radu dela Afumați (și—după d-l St. N.—soție și a unui Basarab Pretendentul?), pentru Baratul suntem trimiși la Martinuzzi, iar pentru Bitvar la Buda — deși nici pe Martinuzzi nici Buda n'o găsim trecută în tablă, etc. etc.

Așa indice — mai rar!

Ajunși la sfârșitul acestei recenzii, mai avem o datorie: să arătăm și ce este bun, foarte bun chiar, în publicația de Documente slavo române a d-lui St. N.

Sunt, mai întâi, unele documente, netipărite în alte publicațiuni, cari aduc contribuțiuni foarte prețioase la istoria noastră în sec. XV și XVI, — adevărate mărgăritare, pe cari însă autorul nu le-a putut distinge din restul materialului său istoric, foarte neegal și foarte amestecat; sunt, apoi, multe fragmente de documente, dispersate prin întreaga publicațiune, cari lămuresc tot atâtea cestiuni istorice, dar căroră autorul, cele mai adesea-ori și nu le-a putut găsi nici locul și nici legătura cu evenimentele la cari se rapoartă; sunt, în sfârșit, o mulțime de note, însemnări, culese din o sumedenie de izvoare și răspândite prin toate părțile publicației, cari însă, din cauza lipsei de metodă în expunere, sunt condamnate a rămâne ascunse pentru cea mai mare parte a cetitorilor.

Ei bine, toate aceste documente, fragmente, note și însemnări constituiesc un material istoric destul de însemnat, pentru ca publicația d-lui St. N., cu toată mulțimea defectelor, să fie totuș, până la altele, de folos cercetătorului istoric, care va putea scoate din ea, cum am zis, multe contribuțiuni, lămuriri și date nouă cu privire la istoria noastră în sec. al XV și XVI. Iată deci, cum d. St. N. a putut alcătui, cu un material istoric în mare parte bun, foarte bun chiar, o publicație așa de defectuoasă, cum, drept vor-

bind, n'a apărut încă la noi în timpul din urmă în care importanța și valoarea publicațiilor istorice a mers din progres în progres. Ciudat, dar adevărat!

Aceasta pentru că, ca să poată cineva alcătui o publicație de documente slavo-române cu pretențiile științifice aceleia a d-lui St. N., nu-i e de ajuns numai cunoștința limbei bulgărești și sârbești, și deci, prin aceste, familiarizarea cu limba mediobulgară a vechilor noastre documente; ci, pe lângă aceasta, mai trebuie, întâi, pregătire, înțelegere și descernământ critic pentru cestiunile istorice, apoi, metodă de cercetare și expunere, — însușiri, cari, cum am arătat, rând pe rând, lipsesc cu totul d-lui St. N.

Căci, într'adevăr, ce pregătire istorică poate avea cineva, care nu știe să transforme în calendarul nostru de azi o dată calendaristică bisericească medievală, care identifică Branul cu Baia, pe Ștefan Vodă Răzvan cu Ștefăniță Vodă Șchiopul și pe Iane Banul lui Mihai Viteazul cu Iane Viștiernicul lui Aron Vodă și care ne spune că Bielski din sec. al XVI-lea întărește spusele lui Urechie din sec. al XVII? Ce înțelegere pentru cestiunile istorice poate avea cineva, care, din 80 de documente nedatate, n'a putut data multuitor nici măcar a zecea parte și care face o apropiere ca aceea arătată între Martinuzzi și Alexandru Lăpușeanu? Ce descernământ critic poate avea cineva, care ne prezintă drept documente autentice niște *formulare* de documente, care nu înțelege că acel „la Ion Basarab“ descoperit de d. St. N. este Laiot Basarab și care nu găsește mijlocul să controleze, să verifice ori să restituie data unui document? Și, în sfârșit, ce metodă de cercetare și expunere poate avea cineva, care nu e în stare să facă un citat corect, care ortografiază latinește cu *ș* și cu *f* și care ne-a dat o publicație dezordonată și plină de tot felul de *imprumuturi*, contradicții și greșeli, ca aceia cercetată în paginile precedente? -

Evident, cu mult prea mult sub nivelul cunoștințelor, priceperii, și pregătirii ce trebuie să poseadă acel care s'ar apucă să facă o lucrare ca aceea ce s'a încumetat să alcătuiască nefericitul autor al publicației de „Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI“.

E deci foarte la locul ei întâmpinarea:

Ne, sutor, ultra crepidam!

ALEX. LĂPEDATU.

N. B.— Cu privire la data de lună pe care am propus-o la scrisoarea lui Ilie Voevod către Bistrițeni din 1546 (nota 2, p. 1151, a. XL al acestei reviste), avem de observat următoarele: dacă consimțământul pe care Domnul în scrisoarea sa spune că i-l dase Sultanul pentru domnie („*cum voluntate Caesareae Maiestatis*“) nu cumva îl obținuse Ilie Vodă cu prilejul călătoriei pe care el o făcuse la Tarigrad înainte de moartea părintelui său, la 1544 (Ureche, în Kogălniceanu, *Cronicele României*, București 1872, I, 205),— evident data de lună pusă de d. Iorga (Decembrie, în *Doc. Bistriței*, I, XLV) e mai acceptabilă, decât cea pe care am propus-o, dat fiind faptul că acest consimțământ nu s'ar fi putut obține în interval numai de o lună.

Iar cu privire la năvălirea lui Laiot II Basarab (nota 2, p. 1154), mărturia analistului contemporan Hieronim Ostermayer (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov 1903, p. 505), nu se poate excepționă întru nimic, — așa că trebuie să admitem și o a doua năvălire a lui Laiot II în 1544, pe lângă cea dintâi din 1538.

La p. 1080, rând 18 de sus în jos, să se cetească „vărul său“ în loc de „fratele său“, cum din eroare s'a tipărit.

A. L.

CRONICA LITERARA ȘI ȘTIINȚIFICA

I. Fapte.

Astronomie. — Axa inchipuită, imprejurul cărcia se învârteste pământul, nu e fixă. După câteva zeci de mii de observații, s'a văzut acumă că punctul „polar“ nu stă locului, ci oscilează pe o întindere cam de 12 m. (Bul. astrum., 1907, p. 147). Globul pământesc se aseamănă deci, în adevăr, cu o *sfârlează* care, învârtindu-se în jurul său, se pleacă în acelaș timp când într'o parte, când în alta. Acest fapt — ca și altele — dovedește că inchipuirea despre perfecțiunea geometrică a mișcării corpurilor cerești e o simplă iluziune. M.

*

Arheologie. — Istoricii Gibbon, spunea acum 130 de ani că, dacă Justinian, în veacul al VI, în loc să aducă mătasea, ar fi adus tiparul din China, oamenii ar fi trăit mai puțin luxos, dar noi am putea citi azi comediile lui Menandru și toate decadele lui Titu Liviu. Într'adevăr, pierderile suferite de literaturile clasice sunt mari, și în bună parte ireparabile. Totuși Egiptul cel bogat în multe, și-a luat sarcina să îndrepte ici, colo câte ceva, din aceste pierderi. Fășiile de papyrus de prin mormintele egiptene au dat la iveală scrieri considerate ca pierdute pe vecie, cum a fost *Constituția Atenei* a lui Aristotel, *Imnurile* lui Bacchylide și *Mimiambii* lui Herondas. De curând s'au desgropat fragmente lungi din poetul comic grec Menandru (sec. IV a. C.). O parte din ele au și fost publicate în cursul anului trecut (*A. Kretschmar, d. Menandri reliquiis nuper repertis, Leipzig 1906*), iar altele — vre-o 1.000 de versuri — vor apărea în curând la Paris sub îngrijirea lui Lefebure.

Au fost în Grecia veche sute de poeți comici, care au compus mii de comedii; dar din toată această bogăție ni s'au păstrat doar câteva nume și titluri și abia 11 comedii întregi, ale lui Aristofan. Pe de altă parte, comedia romană, cu Plaut și Terențiu, și până la un punct chiar cea franceză, cu Moliere, purced din obârșie greacă. Dacă privim lucrul așa, vestea despre desgroparea comediiilor lui Menandru — poetul genial al comediei nouă — din simplă știre filologică

devine știre de interes general pentru toți iubitorii de literatură și de teatru. L.

*

Drept și econ. politică. — În locul agitației teoretice de altă dată, triumfă între socialiști o direcție din ce în ce mai practică.

Și anume: clasa lucrătoare n'are de așteptat nimic dela protecția Statului, a cărui esență e să apere tocmai clasa antagonistă. Ori ce serviciu relativ la îmbunătățirea soartei clasei muncitorilor, trebuie să fie „monopolizat“, zic neo-socialiștii, de confederația sindicatelor, cari nu cer Statului decât libertate.

În locul reformei indirecte, prin parlamentarism, sindicalismul propune acțiunea directă, făcută de muncitori înșiși prin: manifestații, greve, boicotaj, etc. Progresul va ieși din îmbunătățiri treptate în viața muncitorului, pentru care el trebuie să desfășure zilnic cea mai mare activitate.

Sindicatul trebuie deci să fie o „școală de voință“. În acelaș timp el trebuie să desvolte spiritul de conducere a producției, trebuie să fie o „școală de economie socială“. N.

*

Filozofie. — În deosebire de psihologii, cari reduc fenomenele de voință la celelalte fenomene afective și intelectuale, Höffding (*Le Concept de la Volonte*, Rev. de Metaph. Ian. 907) susține că în toate fenom. psihice se găsește un element de *voință*, deci, că voința e partea fundamentală a vieții sufletești.

Argumentarea autorului: Analiza ne arată, în adevăr, că fenomenul voluntar se compune din elemente intelectuale și afective. Dar, nu trebuie să se piardă din vedere, că aceste elemente nu se prezintă nici odată izolate, ci într'o sinteză. *Această sinteză e caracteristica voinței.* Toate elementele ce alcătuiesc sinteza au o anumită direcție, determinată de direcția totului. Nu există element psihic care să n'aiba o direcție oare care. Dar direcția înseamnă *mișcare, tendință* deci *voință*.

Această concepțiune voluntaristă e întemeiată pe legea relativității. Dacă conștiința nu e posibilă fără distincție între stările sufletești, urmează în mod evident, că fără o *activitate*, care să apropie stările conștiente spre a le distinge, nu poate exista viață conștientă. Activitatea, Voința e deci condiția primordială a posibilității vieții psihice. N.

*

Fizica. — Razele Roentgen ajută acuma și studiul fosilelor. Pentru a determina de. ex., speța unui animal dintr'un bloc de piatră ai

nevoe să observi unele mici amănunte. Când exemplarele de studiat sunt foarte rari (cum e cazul cu vestita lespede dela Berlin, în care se păstrează scheletul sburătoarei celei mai vechi, archacopteryx). razele Roentgen ajută observarea, fără să fie nevoie să sfărâmi scheletul ori piatra care îl cuprinde.

P.

Geografie. — În timpurile din urmă, în unele țări, se ține socoteală nu numai de cutremure, izbucniri vulcanice etc, ci de toate lunecările de munți, de ruperea malului mării și de ori ce prabușire mai însemnată a scoarței pământului. Se știe astfel acuma, că tot cutremurul, care a ruinat marele oraș San-Francisco, e datorit unei mici lunecări. Un „sloiu“ de pământ (ceva mai mare decât Transilvania și Bucovina) s'a mișcat cu 3 m. spre Oceanul Pacific.

Contemporanii lui *Cuvier* și toți partizanii teoriei cataclismelor aveau în vedere mai ales aceste întâmplări neașteptate și explicau toate schimbările pământului prin mari catastrofe. De când însă se ține seamă (mai ales în Italia și Japonia) de toate prabușirile scoarței, dăm din ce în ce mai mult dreptate lui Lyell care nu vedea lucrând în tot trecutul planetei noastre decât tot cauze ca cele „actuale“.

M.

St.-Naturale. — Se nasc azi specii noi? Fenomenul se poate observa în condițiuni destul de clare. Unii cărăbuși tropicali (Natur. Rundschau 1907, p. 100) derivă din forme de cărăbuși târâți ca pradă în moșoroii unui soi de furnici africane numite termite. Din nevoie de a „călări“ adică a se ținea de spatele furnicilor călătoare, unele organe ale cărăbușilor s'au schimbat și au eșit astfel *specie noi*. — Mutabilitatea speciilor nu mai e de loc așa de problematică, după cum era pe vremea lui Darwin.

S.

Teologie. — În Luceafărul No. 2, cu cuvinte calde, tânărul poet O. Goga susține că preotul ardelen n'are trebuință de variate și profunde conștiințe teologice — cum vor o seamă dintre profesorii mai tineri ai seminarului din Sibiu — ci că trebuie să fie azi și mâne ceea ce a fost multă vreme: „un îndrumător cultural, un sfetnic politic al poporenilor săi“.

Accasta este foarte adevărat pentru preoțimea de peste munți și e de dorit ca și preoții noștri din regat să desfășure o cât mai întinsă și mai luminată activitate culturală, fără ca totuși să se neglijeze și studiile teologice mai înalte, căci . . . împrejurările politice de dincoace nu sunt la fel cu cele de dincolo de munți.

I. M.

2. Recenzii.

Th. Zielinski, *Die Antike und wir*, trad. din rusește, Leipzig, 1905.

Intr'o serie de opt conferințe autorul, filolog de frunte și profesor la Universitatea din Petersburg, caută să dovedească următoarele trei fapte: 1) Studiul antichității este, din pricina unor condiții istorice și psihologice, un element organic de educație pentru societatea modernă și nu va dispărea decât odată cu întreaga cultură europeană. 2) Nici odată n'am avut mai aproape de cultura antică decât acuma; nici odată n'am avut mai mare nevoie de ea; nici odată n'am fost mai bine pregătiți pentru a o înțelege și asimila. 3) Studiul științific al antichității este mai interesant acuma de cât oricând: căci până astăzi nu s'au adunat de cât materiale pentru deslegarea unor întrebări, pe cari filologii trecutului nici nu și le puteau formula. Suntem încă departe de sinteza definitivă și ne lipsește încă: o adevărată istorie a religiunii antice, a mitologiei în dezvoltarea ei genetică, o istorie a moralei și filosofiei, una a culturii intelectuale și chiar materiale la popoarele vechi, ba, ce e și mai rău, chiar istoria literaturilor clasice. În ceea ce privește istoria dreptului și cea a fenomenelor economice și sociale, suntem abia la început. — Asupra folosului adus de studiul antichității clasice, s'a scris mai mult decât se poate citi. Argumentele aduse de Zielinski însă sunt în buna parte personale și mai ales personal exprimate, autorul arătându-și și aici ca și în alte lucrări calitățile sale de scriitor original.

D. E.

Dr. Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici* (reproducere din «Unirea», 1906) Blaj, 1906, prețul 1 cor. 50 fil., 99 p.p. în 8°.

O carte de luptă pentru adevăr, scrisă de un învățat și prozator de mâna întâia, care a stabilit adevărul în multe locuri, unde mai înainte erau eresii, în amănunte ca și în lucrări de sinteză. În lucrări anterioare (vechile episcopii românești, Blaj 1902 și Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria) d. Bunea a expus păreri cu totul contrare istoricilor de până la d-sa asupra mitropolitului din sec. XVII, Sava Brancovici. În curând d. Mangra (mitropolitul Sava II Brancovici [1656 - 1680] Arad, 1906, 181 p.p.) a căutat să susțină iarăși vechile păreri. Cartea de față amănunțit cu fapte și argumente arată: că Sava Brancovici e Sârb din Ineu prin naștere și tot Sârb a rămas și ca mitropolit, genealogia fratelui mitropolitului — că ei ar fi descendenți din familia despoților sârbi — fiind o născocire; că a fost, pentru motive personale și politice, un mitropolit calvinisant — făgăduind propagarea calvinizmului chiar la întronarea sa, — n'a fost un luptător al neatârării bisericii și nici al culturii românești, ave-

rea mitropoliei, școala și tipografia din Belgrad au fost lăsate în părăsire în vremea păstoriei lui Sava Brancovici; că prigonirea și căderea acestui mitropolit nu poate fi datorite statorniciei lui în credința ortodoxă, ci unor motive politice (uneltiri împotriva lui Apafi) și imoralității personale a lui Brancovici; și că păstoria lui Sava a fost întreruptă la 1639 și a fost din nou ales de-abia la 1662—Sunt fapte și argumente în fața cărora adevărul rămâne aproape în totalitatea lui așa cum îl arată d. Bunea, imoralitatea lui Sava Brancovici ar fi însă discutabilă.

EM. P.

C. Giurescu și N. Dobrescu, Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu, împreună cu o introducere, Buc. 1906, 434 p.p.

Documentele sunt scoase din arhivele Vienei și se referă cu deosebire la relațiunile lui C. Brâncoveanu și urmașii săi cu Nemții.—E vorba de un moment rar în desfășurarea vieții noastre ca popor. Împărăția turcească se arată din ce în ce mai slabă față de puterile creștine. Pentru a duce lupta contra Sultanului, împăratul dela Viena își aruncă ochii asupra Țării-Românești care să-i servească drept loc de ernatic trupelor, de oarece Ardealul era prea mic spre a putea adăposti și hrăni armatele sale în timpul ernei. Cecace sufeream mai înainte dela Tătari, începem acuma a suferi dela Nemți. Brâncoveanu totuși se pleacă spre Viena. Bun creștin și cu mare simț de demnitate personală, pentru a scăpa de necazurile venite dela păgân asupra țării și asupra persoanei sale (trebuia să sărute piciorul până și la pași), el întretine o vie relație diplomatică cu Viena, în scopul de a se lipi definitiv de puterile creștine. Sfârșitul lui se știe.

Cecace nu se știe destul, e opera de regenerare financiară și administrativă, pe care o începuse Brâncoveanu în țară. Introducerea dă atâtea și așa de luminoase amănunte asupra acestei opere de reorganizare, încât e în adevăr regretabil că acest interesant capitol (50 pag.) n'a fost deslipit de materialul documentar, spre a fi răs-pândit în cercurile cele mai largi ale acelora ce se ocupă de istoria culturii noastre. În deosebi profesorilor de istorie, le este neapărat-trebuincioasă.

M.

Rumänen und Aromunen in Bulgarien mit 16 Bildern und einer Karte von Prof. G. Weigand (Leipzig, 1907).

O continuare a cunoscutelor lucrări ale aceluiași autor asupra dialectelor românești. Trecând din Oltenia în Bulgaria, d. W. constată sfiala țaranului român și «îmbucurătoarea conștiință de sine» a celui bulgar, precum și superioritatea satelor bulgărești asupra celor

românești. De remarcă observarea că grădinaritul l'au învățat Bulgarii dela Turci, minunați profesori în această privință.

Capitolul al II-lea se ocupă cu răspândirea elementului românesc în Bulgaria. Inceputul emigrației a fost mai simțit în sec. 18-lea; s'a întezit însă în deosebi după regulamentul organic și de atunci durează până azi. Din 86.000 Români, câți trăesc azi în Bulgaria, 11.708 sunt născuți în stânga Dunării, deci de turând emigrați. Legați de cetățenia românească n'au mai rămas decât 1409.

Cap. III se ocupă cu numele de localități de origine românească în interiorul Bulgariei. De relevat în deosebi e împrejurarea că de jur împrejurul Sofiei sunt o sumă de nume românești de sate în regiunea numită de Romani *Dacia mediterranea*. Nimirile sunt mai toate de origină daco-romană, nu aromână și stau ca dovadă despre existența elementului românesc în aceste ținuturi în sec. 12 și 13-lea. Aci, în Balcani, în *Dacia mediterranea*, nu în apusul peninsulei balcanice, pune autorul origina limbei române.

Cap. IV se ocupă cu răspândirea Aromânilor în Bulgaria și dă numărul colibelor în fiecare localitate.

Lucrarea toată are aceleași calități ca și celelalte scrieri ale cunoscutului filolog și constituie un prețios adaos la literatura privitoare la Români.

M.

3. Reviste.

Deutsche Rundschau pe *Februarie, 1907*. — Hugo Gressmann studiază origina și variantele poveștii despre «Judecata lui Salomon» a celor două femei, cari reclamau acelaș copil. A plecat din India și această poveste, ca multe altele, căci cele mai multe și mai potrivite variante se găsec acolo, dar apoi a trecut în China, în Tibet, în Arabia... Se găsește chiar în autorii latini și în picturile murale dela Pompeii. Pentru a 20 variantă autorul citează o gemă din moștenirea D. Cuccis (sic) Cahen din București, după analele Academiei de Inscriptiuni din Paris, pe anul 1880. „Obiectul, de care este vorba, consistă dintr'o agată brună de 15 m.m. lung. pe care sunt pictate șase figuri reprezentând scena următoare: o figură de statură înaltă, îmbrăcată cu o tunică lungă, stă pe un scaun înalt și ține în mâna dreaptă un copil gol cu capul în jos. Îndărătul scaunului o figură mai mică de statură, cu o apărătoare de muște. Înaintea omului de pe scaun două femei, una în genunchi, alta cu brațele întinse; la spatele acesteia din urmă, un soldat cu coif, cu scut, gătește sabia. Figura principală, al cărei cap îl încinge o diademă, este un rege, și acest prinț este Salomon, fiul lui David. (u toată insuficiența desenului... (sic) cu greu se poate tăgădui aci scena renumitei judecăți, pe care o descrie istoria regilor din Iuda ca un semn de înțelepciunea lui“.

I. S. F.

Revue de deux mondes. 1 *Martie*. — André Tardieu povestește (A Algesiras) penibila fază a cestiunei marocane care strânsese pe diplomați la Algesiras. Un capitol de istorie contemporană de un rar interes, — mai ales pentru cei ce cred că politica unui stat e o problemă care poate fi deslegată ușor de ori și cine. Războiul din Extremul-Orient a fost o dovadă că toate artificiile civilizației moderne pot fi puse în joc de un popor care „*vrea* să ajungă la scop“. Articolul de față dă în deosebi o înaltă idee de enorma energie, pe care politica complexă, modernă o cere dela cei ce își iau răspunderea de a conduce statele pe calea diplomatică.

Van Vorst (Un siclet de poezie americaine) resuma activitatea literară poetică a Americanilor. Până la Edg. Poë, puritanismul ținuse sufletul coloniștilor în purgatorul spaimei de „condamnarea veșnică“ pe lumea cealaltă. Cu Poë și mai ales cu Emerson începe reacțiunea: „viața de aci e și ea ceva“ apoi abia cu Whitman se înfiripează optimismul, iar „americanii“ au încredere în omul pământesc și în viitorul lui. Adevărata poezie însă nu s'a ivit nici până acuma dincolo de ocean.

În No. dela 15 *Martie*, cei ce s'au interesat de mistificarea literară de acum câțiva ani (procesul pentru „plagiatul“ lui Caragiale) vor găsi în articolul lui Wyzeva notițe despre cazuri neasemănat mai ciudate.

La Revue. 1 *Martie*. — Într'un articol „Le mouvement littéraire en Roumanie“ se citează în rândul întâi al producțiunii noastre literare *le Calvaire de feu* a d-lui A. Macedonski. *Limiah* și *Nicovera* e o operă poetică „d'une vigueur sans précédent“ datorită d-nei Riria.

În schimb sunt alte articole interesante. *O. Reclus* vorbind de lupta între limba franceză și flamandă în Belgia, crede că franceza va învinge, iar K. Lamprecht, cunoscutul istoric german, e un „megeloman“, când afirmă contrarul. Istoria dovedește că dela 1200 și până azi, limba franceză a cucerit 70.258 hectare din ținutul idiomelor germanice (câte 100 h., pe an). Acuma 15 ani, lupta se da asupra capitalei. Acuma, Bruxelles e mai mult de jumătate câștigat de limba franceză.

Dr. *M. Fleury* (l'alimentation des travailleurs intellectuels) vorbește de „osteneala organizată, sistematizată“ și de consecințele regimului alimentar asupra memoriei, judecății etc. — Sfaturi de real interes practic.

În No. din 15 *Martie*, *S. L. Roca* (le panamericanisme) studiază lupta dintre Statele-Unite și Europa — în deosebi Germania — pentru a-și întinde influența economică și politică asupra întregului continent american. Spaniolii, după ce au fost alungați din America, au cercat pe temeiul comunității de limbă să țină relațiuni cu America latină, dar republicele latine de peste ocean au nevoce de mărfuri industriale, ceea ce nu le poate veni din Spania.

CRONICA ARTISTICĂ

Bugetul artei. A apărut în fine și bugetul Casei Artelor. El se încheie la venituri ca și la cheltuieli cu suma de 1.253.200 lei. La prima vedere ne bucurăm aflând că și la noi se fac așa de însemnate cheltuieli pentru artă. Privind mai de aproape însă, decepția e mult mai mare decât bucuria efemeră dela început. Căci pentru artă în adevăratul sens al cuvântului nu revine decât o prea infimă parte: tot se duce în administrație și pentru întreținerea de școli.

Firește că și acestea din urmă sunt foarte necesare. O Casă a artelor însă are, cred, misiunea de a îngriji și de depozitele artistice, cum sunt muzeele și Pinacotecele. Tocmai acestea însă sunt cu totul neglijate. Suma ce se prevede pentru sporirea și întreținerea lor e numai 9.500 lei pentru întreaga țară.

Din această sumă revin 5.000 Pinacotecei din București, 2.500 celei din Iași și „2.000 pentru completarea materialului necesar și întreținerea lui“ la Muzeul de etnografie și artă națională. Muzeul de antichități, printr'o neexplicabilă anomalie, nu e trecut la Casa Artelor. Ceeace presupune, sau că acel muzeu nu se ocupă de artă sau, în caz contrar, că noua secțiune a ministerului nu îndrăznește să se amestece în daraverile acelei instituții. Prin urmare pentru singurul muzeu ce-i rămâne Casei artelor, aceasta nu acordă decât 2.000 lei anual. Suma alocată e cu atât mai ridiculă, de oare ce Muzeul acesta fiind înființat la 1 Oct. 1906 se află în formațiune și are nevoie de fonduri din cari să-și procure noile colecțiuni.

Căci nimeni în lume nu poate alcătui muzee numai cu vorbe bune. Aceasta o știu foarte bine acei ce au lucrat bugetul. Prin rapoarte amănunțite am arătat-o de altfel la timp. De ochii lumii ei înșiși par a fi convinși de aceste adevăruri. Ba îi auzi declamând fraze pompoase și vorbind cu atâta drag de arta națională, încât ai crede că ea nu are apărători mai sinceri și mai aprigi ca ei. În realitate însă și pe ascuns comit crime ca aceasta. Căci e într'adevăr o

crima sa reduci astfel fondul de înzestrare a unui muzeu d'abia început. Pe răstimpul dela 1 Oct. 1906 până la 1 April 1907 se trecuse 4.000 L. pe seama acestui muzeu. S'a dovedit că eră cu totul insuficient pentru amenajarea lui. In loc de a o spori, Casa artelor reduce chiar această sumă.

Mai mult încă, pentru a împiedică deschiderea muzeului, i se mai suprimă un servitor din cei doi câți avea. Se realizează astfel in total o economie de 2.800 lei, care s'ar părea că eră absolut necesară pentru a salvă bugetul anului cu excedente. In schimb însă vedem că la administrația centrală — acolo unde control public nu există — se sporește cu 5.000 lei fondul dela articolul 7, cap. I pentru „cheltueli extraordinare și neprevăzute“. Observ că in afară de aceste cheltueli extraordinare, mai există la Cap. b, P. IV un „serviciu extraordinar“ cu un buget de 138.300 L. La Cap. VIII, art. 48 găsim un alt „fond pentru deschideri de credite suplimentare și extraordinare“ care deasemeni a fost sporit cu 3.574 L. Nu eră oare mai normal ca să se lase cel puțin așa cum era fondul foarte bine prevăzut pentru îmbogățirea muzeului și să nu se sporească capitolele cheltuelilor cari fiind „neprevăzute“ nu se putea dinainte ști că reclamă un spor de 8.547 lei? Trec, deocamdată, asupra celorlalte anomalii din buget. Se pare că unele din ele vor fi reparate, in urma unor puternice și juste protestări.

Mă mulțumesc a semnală și a protesta contra nesocotinței și nedreptăței ce se face atât muzeului cât și pinacotecelor. La ce ne mai trebuie o Casă a artelor, a cărei administrație centrală singură costă 107.340 lei, când pentru artă într'adevăr se cheltuiește mizerabila sumă de 9.500 lei numai.

N'au oare dreptul să se revolte artiștii față de lipsa de sprijin și încurajare ce li se acordă? N'are dreptul publicul cel mare, care incepe să se intereseze și de mersul artelor in țară, să fie mirat de nedreptatea strigătoare din partea Statului? Și nu se tem cei cari au răspunderea imediată a acestor treburi publice, că va veni momentul când se vor da pe față uneltirile lor prea de tot bizantine și dăunătoare bunului mers al instituțiilor de artă?

Cu glume, cu promisiuni falacioase și cu abilități de tot felul nu se întemeiază un curent sănătos nici in câmpul artistic. Cinste, energie, vederi clare și muncă stăruitoare e necesară și aci ca peste tot. Altfel ajungem și pe acest tărâm la aceiași desorganizare care există, pare-se, și aiurea.

In așteptarea unei îndreptări e nevoie ca abuzurile să fie demascate, publicul și cei in drept să fie cel puțin informați.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

CRONICA ECONOMICA ȘI POLITICA

Întinderea pământurilor date la țărani.

În legătură cu „Chestia agrară” și cu gravele răscoale țărănești din zilele acestea, e interesant să ne reamintim încercările făcute până acuma spre a deslegă problema rurală prin simpla împărțire de pământ.

Prin secularizarea moșiilor mănăstirești, care erau a cincea parte din toată întinderea țării, statul ajunsese în 1863 mare proprietar. În 1864, o lege impropietărește 463.000 de țărani. Și anume: 316.000 săteni primesc 1.700.000^h. dela proprietari (cari erau obligați astfel să dea fiecare două treimi din moșia sa țăranilor), iar alți 147.000 primesc 610.000^h. dela stat.

În 1877, statul mai împarte încă 228.000^h., la care se mai adaugă în 1889 încă 22.000^h.

Legea Carp din 1889 înlesnește o nouă impropietărire. Dela 1889 până la 1896 se mai distribuie țăranilor alte 385.000^h., iar dela 1895 până azi au mai cumpărat sătenii dela stat încă 150.000^h. — În total, dela 1864 și până azi, statul singur a dat aproape 1.400.000^h. și a încasat dela țărani suma de 300^{mil.} lei. (Mouv. econ. Febr. 907).

E de amintit că între 1867 și 1889, au cumpărat dela stat și proprietarii loturi mai mari (163.000^h), dar legea Carp din 1889 opri această cumpărătură, pentru ca pământul să rămână a fi cumpărat de țărani.

Aceasta dovedește că de aproape o jumătate de veac, experiența cu împărțirea pământului continuă; iar dacă crizele agrare se repetă, e o dovadă că împărțirile de până acuma au fost un leac provizoriu al unui rău mult mai adânc.

T.

Anul parlamentar 1906 — 907. — Activitatea parlamentului e pe sfârșite. După scurta sesiune dela deschiderea Expoziției jubilare, a urmat eșirea din Minister (15 Iunie) a d-lui A. Bădărău, o personalitate

politică a parte, cum nu cunoscuse încă parlamentarismul românesc. În loc a venit la justiție d-l D. Grecianu, având rolul unui lenitiv; a și anunțat îndată un proiect de lege, tinzând să dea mai multă demnitate și mai multe garanții de independență magistraturei.

La 25 Octombrie, părăsește ministerul și d-l M. Vlădescu. „Revista generală a învățământului“ l'a însoțit cu designarea specială „cel mai rău ministru de instrucție“, iar publicistica a avut de înregistrat cu această ocazie un fel de emulație din partea acelor ce doreau să-i consacre acest titlu pe cale plebescitară. Locul în minister a fost ocupat de d-l Dissescu. Cu preocupări de artă bizantină, teosofie etc., d-sa era menit să fie earăși un lenitiv pe o plagă foarte gravă. Și astfel s'a deschis sesiunea de toamnă.

Inceputul ei a fost excepțional. Din considerație pentru sănătatea suveranului, șefii opoziției au declarat că se abțin dela discuția adresei. Timpul cruțat venea astfel ca un câștig pentru o activitate mai bogată parlamentară. Dar, cu toate remanierele, cabinetul suferea de o criză internă: scisiunea între partizanii d-lui G. Gr. Cantacuzino și ai d-lor T. Ionescu și A. Bădărău. Nefiind astfel apt pentru o activitate unitară, lungimea zilelor și săptămânelor devenea pentru guvern o adevărată primejdie. Ședințele abia se puteau ține pentru votări de indigenate și nici pentru acestea totdeauna. S'a simțit îndată un fel de penibil „rêlache“ parlamentar. De aceea s'a luat vacanță mai repede și s'au deschis, după anul nou, ceva mai târziu ședințele. Cele dintâi nu s'au putut ține însă din lipsa numărului regulamentar.

Acalmia a fost întreruptă de un incident: proiectul de lege pentru organizarea învățământului superior. Un articol al acestui proiect lăsă la „aprecierea“ ministrului numirea unui număr de profesori universitari, iar pentru alții stabilea condițiuni unice, — potrivite pentru anumiți candidați. Pe lângă acestea, proiectul prevedea înființarea unui număr considerabil de catedre (52). — Universitatea nefiind însă consultată potrivit legii în vigoare, a văzut în acest proiect, ținut secret până în ultimul moment, o atingere a autonomiei sale. Un memoriu ⁽¹⁾ a expus situația: guvernului; primului ministru, și opiniei publice. Dar proiectul e dus totuși în fața parlamentului având drept raportor pe d-l Bădărău, iar ca susținător fervent pe d-l T. Ionescu.

Între acestea agitația în opinia publică crescuse. D-l D. A. Sturza la o intrumire a partidului liberal declară că, dacă proiectul guvernului devine lege, nici legea aceasta nici urmările sale nu vor fi respectate de liberali. D-l P. P. Carp, deplorând caracterul bugetar nu cultural al acestui proiect, propune ca ultimă măsură împăciuitoare: amânarea discuției în cameră și consultarea legală a universității.

⁽¹⁾ Redactat de d-l Pangrati și aprobat de senatul universitar.

Guvernul menține totuși hotărârile sale. Proiectul e luat în considerare. Atunci senatul universitar, după un al doilea memoriu de protestare, față de turburarea spiritelor, suspendă cursurile și o intrunire publică, la care aveau să iea parte mai mulți profesori, a fost anunțată. Abia în clipa cea din urmă proiectul a fost retras.

După toate normele parlamentare, guvernul silit de opinia publică să capituleze trebuia să se retragă sau să schimbe cel puțin ministrul de resort. Spre surprinderea generală, guvernul d-lui G. Gr. Cantacuzino și camera răspunde printr'un vot de încredere dat ministrului cu proiectul retras! Și astfel, cu ocazia aceasta, vocabularul parlamentar s'a îmbogățit cu o nouă expresie: *proiectul cade, dar guvernul rămâne . . .*, o contribuție originală la istoria instituțiilor parlamentară din Europa orientală.

Acestea sunt faptele. Insemnătatea lor însă e departe de a fi trecătoare; ea este de un nivel istoric. Desamăgirea aceasta a opiniei publice e cât se poate de gravă într'un regim constituțional. — De altfel s'a văzut îndată urmările, în desăvârșita lipsă de autoritate a guvernului și parlamentului față de izbucnirea mișcărilor țărănești în Moldova de sus, lățite apoi repede și în alte părți ale țării. Dar această teribilă pedeapsă a tuturor neglijențelor și slăbăciunilor anterioare rămâne să fie cercetată mai de aproape în numărul viitor, căci, din nefericire, în momentul de față, manifestările ei nu s'au terminat încă.

M.

DE LA ROMÂNII DE PESTE HOTAR

Băncile românești din Transilvania și Ungaria.— Când vor apare aceste rânduri, mai toate institutele financiar-economice românești de peste munți își vor fi ținut deja adunările lor generale anuale, în scop de a da seamă acționarilor și publicului interesat despre activitatea lor în cursul anului trecut. Nu avem deci până acuma la îndemână bilanțurile tuturor acestor institute pe 1906, ca să putem astfel prezenta cetitorilor noștri, în sume generale, o icoană a stărei lor financiare din acest an; totuși iată — după *Anuarul Băncilor române pe 1907* (editura Delegațiunii Conferinței Directorilor de Bancă, Sibiu 1906) — această icoană pentru anul 1905:

ACTIVE	1904	1905	față de 1904
Casa k.	1.292,739	1.505,376	+ 212,637
Escont »	49.566,155	56.717,811	+ 7.151,656
Imprumuturi hipotecare »	17.182,277	20.333,174	+ 3.150,897
Credite personale »	5.381,464	5.928,772	+ 547,308
Credite cambiale hipotecare »	9.569,191	10.066,049	+ 496,858
Lombord »	563,449	524,914	- 38,535
Realități »	2.868,248	3.082,729	+ 214,481
Efecte publice și acții »	5.421,163	5.755.181	+ 334,018
Capital nevărsat »	120.124	158,319	+ 38,195
Cont-curent și Giro »	3.894,322	5.092,372	+ 1.198,050
Mobilier »	110,745	116,918	+ 6,173
Interese rest. și div. conturi debit »	1.494,597	1.222,904	- 271,693
Total k	97.464,474	110.504,519	+ 13.040,045
PASIVE	1904	1905	față de 1904
Capital societar k.	11.184,904	12.245,877	+ 1.060,973
Fond de rezervă »	4.337.638	5.016,388	+ 678,750
Fond de gar. al scris. fonc. „Albina“ »	500,000	500,000	-
Fond de pensuni »	1.124,463	1.253,995	+ 129,532
Scrisuri fonciare „Albina“ »	5.606,500	5.995.000	+ 388,500
Imprumuturi hipotecare cedate »	506,006	1.173,462	+ 667.456
Reescont »	15.390,951	19.601,394	+ 4.210,443
De reportat »	38.650,462	45,787,116	+ 7,135,704

Rreport . . . k	38.650,462	45.787,116	+	7.135,704
Interese tranzitorii anticipate . k	919,461	1 077,988	+	158,527
Depozite spre fructificare . . . »	53 519,890	58.592,207	+	5.072,317
Diverși creditori »	2.423,260	2 584,580	+	161.320
Fond de binefaceri »	117,082	152,066	+	34,984
Dividende neridicate »	23,231	26 259	+	3,028
Profit net »	1.811,088	2.285,303	+	474,215
Total . . . k.	97.464,474	110.504,519	+	13 040,045

Elocvența acestor cifre face de prisos orice comentarii mai ales în această rubrică de natură mai mult informativă. Cu toate acestea e bine să reținem două din ele: capitalul nou societar, angajat în întreprinderi financiare, și fondul de binefacere repartizat aproape pe de-a întregul în scopul promovării intereselor culturale.

Cel d'întăiu arată pentru anul 1905 față de anul 1904 un plus de k. 1.060,973, sumă ce stă în raport direct și normal, după cum se poate vedea din tabela de mai sus, cu progresul operațiunilor financiare generale ale Băncilor. De aceea, e suficient de o cam dată să arătăm, spre a vederă acest progres în anul trecut, că noul capital societar angajat în întreprinderi financiare românești în 1906 e, după calculele publicate în *Revista Economică* din Sibiu (No. 7, a. c.) de circa 2.000.000 k. (1.096.000 pentru 15 institute din nou fundate și 926.800 pentru creșteri de capital la 10 institute din cele existente). Așa dar un progres real și îmbucurător, care, pentru anul curent 1907, după cele ce s'au anunțat până acuma, va fi cu deosebire însemnat: «Albina» singură își va îndoi capitalul societar de până acum, rădicându-l la suma de 2.400.000 k., ceea ce va contribui a face din acest institut, sub acest raport, *întăia* bancă provincială din întreaga Ungarie. Asemenea «Bihoreana» din Oradea-Mare își va duplica capitalul societar, ridicându-l la 1.200.000 k., iar «Ardeleana» din Orăștie și-l va mări în mod simțitor.

Cel de-al doilea, fondul zis de binefaceri, repartizat însă pentru promovarea intereselor culturale, a fost în 1905 de 152 000 k. S'a obiectat din mai multe părți că acest fond nu e în raport direct nici cu profitul curat al Băncilor și nici cu nevoile culturale cari se ivesc în toate părțile din ce în ce mai multe și din ce în ce mai urgente. Se pare însă că o parte din conducătorii Băncilor au înțeles înșiși aceasta și că sunt gata a face față atât cerințelor publicului cât și nevoilor culturale. Aceasta o putem vedea din grija cu care câteva bănci s'au grăbit să contribuie cu sume însemnate la marea colecție publică ce actualmente se întreprinde la frații noștri de peste munți în scopul străngerii fondurilor necesare pentru ridicarea Gimnaziului din Brad la rangul de Liceu, — întreprindere la care s'au angajat

cu toții cu egal interes, zel și ardoare. Astfel banca din Brad (*Crișana*) a contribuit cu 50.000 k., «Albina» din Sibiu cu 10.000 k., iar banca din Orăștie (*Ardeleana*) cu 20.000 k., — aceasta la îndemnul părintelui I. Moța, care prin „Libertatea” sa, cea mai răspândită și cea mai bună gazetă politică populară română de peste munți, și-a câștigat în deosebi frumoase merite pentru intensa și stăruitoarea propagandă ce-a făcut și face pentru augmentarea fondurilor Gimnaziului din Brad.

De sigur însă că și celelalte bănci se vor grăbi să dea obolul lor pentru această și alte opere de cultură națională, căci această *datorie*, astăzi oare-cum benevolă. mâine, când proiectul de lege pentru învățământul primar al Contelui Albert Apponyi va deveni lege, va deveni și ea *imperioasă*, pentru mântuirea școlii românești de peste munți, atât cât este și cât va mai putea fi în viitor. Pentrucă, cum se știe, acest proiect de lege impune Bisericilor întreținătoare a școlilor, îndatoriri materiale pe cari ele în starea de azi hotărât nu le vor putea suporta pe de-ahtregul. Astfel poporul va fi chemat *iarăși* la sacrificii mari, din cari Băncile vor trebui să suporte o însemnată parte.

Atunci ne va fi dat să vedem în ce măsură sunt pătrunși conducătorii de acum ai institutelor financiar-economice românești de peste Carpați de spiritul jertfirei pe altarul culturai naționale.

M.-N.

Din Bucovina. — *Reuniunea școlară* a ținut la 18 Fevruarie în Cernăuți (sala Armoniei) adunarea generală și-a luat hotărîrea unanimă de a face să apară foaia pedagogică *Școala*. La propunerea profesorului L. Bodnărescul, s'a ales d-l George Tofan cu unanimitate redactor responsabil. Sperăm că atât noul comitet al reuniunii școlare române din Bucovina, cât și tânărul redactor al „Școlii” își vor implini pe deplin datoria lor.

— *Profesorul universitar dr. Sextil Pușcariu* și-a anunțat prelegerile pentru semestrul de vară. Va trata: Gramatica istorică a limbei române, iar în seminar „texte vechi”. Nou numitul lector de limba română d. L. Bodnărescul, va ține un curs pentru începători (străini, cari vreau să învețe limba noastră) și un al doilea curs, în care se vor ceti autori români moderni și se vor face traduceri din limba română în limba germană. — Din regat nu e nici un student la această universitate.

IG.

NOTIȚA

O revistă eșană caută să micșoreze gravitatea faptului literar că un profesor de Universitate a schimbat raportul asupra lucrărilor științifice, pe temeiul cărora se cerea recomandarea unui candidat la o catedră a Universității din Iași. Revista în cestiune înaintează anume această afirmare:

„Nu este adevărat că d. Philippide ar fi schimbat raportul său. că butada lui ar fi avut înțelesul de mărturisire a acestei schimbări“. (Viața românească, p. 380, Febr. 1907).

Eată acuma toată bucata, pe care ziarul *Epoca* (10 Febr. 1907), o reprodușese din *Monitorul Oficial* (7 Febr. 1907, p. 9409).

„D. Leonardescu, declară că nu a asistat la cursul d-lui Gheorghiu, dar după cum a spus mai înainte, e convins că d. Gheorghiu știe latinește, fiindcă a văzut cum examinează în comisiunile de licență; iar afirmarea d-lui Antonescu, că d. X. Gheorghiu ține curs numai cu doi studenți, nu e exactă, de oarece orele de curs ale d-lui Gheorghiu, coincidând cu acele ale d-lui Leonardescu, d-sa a auzit *totdeauna șgomot* în sală, care eră făcut de *studenții, cari asistau* la cursul d-lui Gheorghiu.

D. Negulescu găsește aceste argumente foarte puțin serioase. E trist dacă am ajuns să hotărîm valoarea unui profesor după modul cum examinează la licență și după șgomotul pe care-l fac studenții în sală. De altfel, comisiunea singură trebuie să simtă slăbiciunea acestor argumente, de vreme ce convingerea sa despre valoarea d-lui Gheorghiu e foarte șubredă.

D. Philippide, declară că convingerea sa e foarte *bine stabilita* și că d. Gheorghiu trebuie să fie recomandat.

D. Negulescu, spune că din nefericire există un fapt material, care dovedește contrariul; e faptul că comisiunea a făcut mai întâiu un raport dafavorabil pentru d. X. Gheorghiu, raport pe care apoi l-a șuprimat și s'a făcut altul favorabil.

D. Philippide cere ca d. Negulescu să *dovedească* această afirmare

D. Negulescu declară că acest lucru i a fost spus de d. Leonardescu.

D. Leonardescu declară că n'a spus acest lucru d-lui Negulescu *in mod oficial*.

D. Antonescu declară că, oficial sau nu, acest lucru i l-a spus d. Leonardescu și d sale.

D. Leonardescu *tăgăduște* și susține că *raportul n'a fost schimbat*.

D. Negulescu roagă pe membrii comisiunii să nu caute să ascundă un lucru, pe care îl știe toată lumea și mai bine să caute să l explice.

D. Philipide recunoaște că în adevăr a schimbat raportul, dar susține că eră în dreptul său să o facă.

D. Negulescu..... Când își schimbă cineva părerea asupra unui om la interval de câțiva ani, schimbarea se poate justifica prin faptul că și omul se schimbă în câțiva ani. Ce se schimbă însă în valoarea unui om în timp de câte-va ceasuri?

Se pune la vot concluziunile raportului, adică recomandarea d lui Xenophon Gheorghiu ca agregat la catedra vacantă și se admite cu 7 voturi, fiind 2 voturi contra (P. Negulescu, T. Antonescu) și o abținere.

Drept care s'a încheiat acest proces verbal.

Revista eșană a simțit că un raport asupra lucrărilor cuiva e o chestie de onoare literară și probabil de aceea a adus cazul la cunoștința cetitorilor de reviste, iar pentru a veni în sprijinul profesorului, revista afirmă *pe seama sa următoarele* :

„Nu e adevărat că d. Philipide ar fi schimbat raportul„. Regretăm că un fapt, așa de penibil, a fost introdus în paginile publicațiilor periodice, care se ocupă de literatură și știință. Răul are însă și o parte bună: cetitorii au acuma documentele în față. Ei vor simți unde este onoarea și unde e lipsa de onoare.

BIBLIOGRAFIE

- Elena Farago.** *Versuri 1906*, Budapesta, edit. Luceafărului.
- D. A. Sturza.** *Finanțele României în 1906*.
- C. Giurescu și N. Dobrescu,** *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Buc. 1907.
- T. Pamfile. M. Lupescu și L. Mrejeriu.** *Carte pentru tineretul dela sațe*, Bârlad 1907, (1,25 b.).
- Netzhamer (R),** *Die rumänische Landesvermessung*, Buc. 1907, Rum. Lloyd.
- Ion Palade,** *Codul Caragea, reproduc după manuscrisul original românesc*, Buc. 1907.
- A. D. Holban.** *Visternicul Taki*, Iași 1907.
- Florian I. Becescu** *Spre ziuă* (versuri 1902—1904), ed. II, Constanța.
- S. Geza.** *Statul, biserica și școala* (trad. de I. N. Pop) cu o prefață de Dr. E. Dăianu, protopop, Cluj 1906.
- St. Mihăilescu-Stempo.** *Neurastenic* (schiță dramatică într'un act). Buc. 1907.
- Păr. Icon. **A. Cristea.** *Colecțiuni de predici populare I și II*, Buc. 1907,
 „ „ „ *Raport general de starea materială și morală în timp de 10 ani a parohiei Târgul-Ivești, jud. Tecuciu.*
- Alexandrina Mihăescu.** *Flori de zăpadă, operă postumă*, Buc. 1907.
- Dr. P. Zosin.** *Progresul Psihiatriei*, Buc. 1907.
- H. Sienkiewicz.** *Bartek invingătorul* (trad.) *Bibl. pentru toți*, 1907.

Corespondență:

- V. în pace, Iași.*—Asta nu. Poate că în genul vesel ai izbuti mai bine.
- Locotenent, Ploești.*—Nu se susține.
- Mai mulți...*—Adevărul e acolo, unde e „omul“ iubitor de adevăr.
- P. I.*—Nici o teamă. Dușmăniile nu strică decât slăbănogilor.
- N. O.*—Nu.
- I. V.*—Aerolit social. Der Geist, der stets verneint.
 Autorul sonetelor cu motto «dafs alles vorubersterbe ist alt und allbekannt», e rugat să ne comunice adresa.

N.B. Din cauza transcrierii stenogramelor, cu părere de rău, am fost siliți să amânăm publicarea Conferinței d-lui Delavrancea despre „Carducci“ în numărul viitor (15 Aprilie). Tot atunci se va începe publicarea studiului asupra *Cestiunei agrare*, anunțat mai înainte.